Europos Komisija

Kovos su dezinformacija ir skaitmeninio raštingumo skatinimo per švietimą ir mokymą gairės mokytojams ir ugdytojams

Padėka

Gaires parengė Europos Komisija, padedama Kovos su dezinformacija ir skaitmeninio raštingumo ugdymo švietimo ir mokymo priemonėmis ekspertų grupės, kuriai vadovavo su ECORYS susiję konsultantai. Komisija norėtų padėkoti:

Ahmet Murat Kılıç, Europos Taryba
Alina Bargaoanu
Arminas Varanauskas
Cassie Hague, Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija;
Charo Sádaba, Iberijos skaitmeniniai moksliniai tyrimai, Navaros universitetas
Claus Hjorth
Divina Frau-Meigs, Savoir Devenir
Eleni Kyza
Gabriella Thinsz, Švedijos švietimo programų transliavimo bendrovė
Giacomo Mazzone
Irene Andriopoulou
Jens Vermeersch, Europos švietimo darbdavių federacija
Juliane von Reppert-Bismarck, Lie Detectors
Kamil Mikulski, Kosciuszko Institute
Kari Kivinen, Europos Sąjungos intelektinės nuosavybės tarnyba
Norman Röhner, ALL DIGITAL
Onno Hansen-Staszyński
Sally Reynolds, Media and Learning Association
Sandra Troia
Stacey Featherstone, META
Thomas Nygren
Veni Markovski
Vitor Tomé

Europos Komisija neatsako už jokius galimus šio leidinio pakartotinio naudojimo padarinius.

Liuksemburgas: Europos Sąjungos leidinių biuras, 2022
© Europos Sąjunga, 2022

Pakartotinio Europos Komisijos dokumentų naudojimo politika įgyvendinama pagal 2011 m. gruodžio 12 d. Komisijos sprendimą 2011/833/ES dėl pakartotinio Komisijos dokumentų naudojimo (OL L 330, 2011 12 14, p. 39). Jeigu nenurodyta kitaip, šį dokumentą leidžiama pakartotinai naudoti pagal „Creative Commons Attribution 4.0 International“ (CC BY 4.0) licenciją (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/). Tai reiškia, kad pakartotinis naudojimas leidžiamas, jeigu tinkamai nurodoma autorystė ir visi pakeitimai.

Norint naudoti ar atgaminti elementus, kurių autorių teisės nepriklauso Europos Sąjungai, gali reikėti gauti tiesioginį atitinkamų teisių turėtojų leidimą.

Print ISBN 978-92-76-55116-4 doi: 10.2766/714630 NC-09-22-371-LT-C
PDF ISBN 978-92-76-55113-3 doi: 10.2766/833895 NC-09-22-371-LT-N

Turinys

1. Pratarmė ... 6

2. Įvadas ... 8

3. Gairių naudojimas švietime ir mokyme ... 9

Kam skirtos šios gairės? ... 10

4. Šiose gairėse vartojamų pagrindinių sąvokų apibrėžtys ... 11

5. Pasirengimas ... 13

Mokymas ir mokymasis skaitmeninėje mokyklos aplinkoje ... 13

Rekomendacijos ir patarimai. Prieš pradedant veiklą mokykloje ir klasėje, ją vykdant ir baigus ją vykdyti ... 15

Prieš pradedant veiklą
Bendravimas su mokyklos suinteresuotaisiais subjektais ... 15

Vykdant veiklą ... 19

Baigus veiklą ... 19

6. Skaitmeninio raštingumo kompetencijų vystymas klasėje ir mokykloje – kaip išsiugdyti skaitmeninį pilietiškumą ... 20

Skaitmeninio raštingumo mokymo pradžia ... 21

Skaitmeninio raštingumo mokymosi tikslai ... 22

7. Dezinformacija – apie ką kalbame? ... 24

Apsvarstytini alternatyvūs veiklos planai ... 25

Dezinformacijos ypatybės ... 26

Kodėl kuriama ir skleidžiama dezinformacija? ... 26

Kas yra faktų tikrinimas? ... 28

Kas yra dezinformacijos demaskavimas? ... 29

Informacijos patikimumo vertinimas ir būdai, kaip nustatyti ir naudoti tikrus šaltinius ... 30

Įvairių dezinformacijos aspektų supratimas ... 30

Etiniai dezinformacijos aspektai ... 30

Ekonominiai dezinformacijos aspektai ... 31

Tam tikri pažintiniai ir emociniai dezinformacijos aspektai ... 32

8. Skaitmeninio raštingumo vertinimas mokykloje ir klasėje. Konkrečios rekomendacijos mokytojams ir ugdytojams ... 34

Ką galima ir reikėtų vertinti? ... 34

Vertinimo praktikos tipai ... 34

Su skaitmeniniu raštingumu susijusių veiksmingų švietimo metodų vertinimas ... 39

Pastaba dėl išteklių ... 39

Gairėse pateikiamų veiklos planų sąrašas

Pasirengimas

1 veiklos planas. Darbas su dezinformacija

2 veiklos planas. Įvairių perspektyvų nustatymas iš skirtingų šaltinių

Skaitmeninio raštingumo kompetencijų vystymas klasėje ir mokykloje – kaip išsiugdyti skaitmeninį pilietiškumą

3 veiklos planas. Darbas su Europos deklaracija dėl skaitmeninių teisių ir principų

4 veiklos planas. Skaitmeninių pėdsakų sekimas

Dezinformacija – apie ką kalbame?

5 veiklos planas. Faktų ir nuomonių atskyrimas

6 veiklos planas. Informacijos vertinimas

7 veiklos planas. Tyrimai, kodėl kuriama dezinformacija

8 veiklos planas. Žiniasklaidos laisvės aptarimas

9 veiklos planas. Faktų tikrinimas

10 veiklos planas. Dezinformacijos technologinių aspektų aptarimas su mokiniais

11 veiklos planas. Dezinformacijos ekonominių aspektų aptarimas

12 veiklos planas. Sąmokslo teorijų aptarimas

Gairėse pateikiamų patarimų sąrašas

Pasirengimas

1 patarimas. Įtraukti mokinius

2 patarimas. Įtraukti tėvus

3 patarimas. Nagrinėti prieštaringus klausimus

4 patarimas. Būti empatiškiems

5 patarimas. Aptarti veiklą

Skaitmeninio raštingumo kompetencijų vystymas klasėje ir mokykloje – kaip išsiugdyti skaitmeninį pilietiškumą

6 patarimas. Žaidybinti ir mokytis žaidžiant

7 patarimas. Atsižvelgti į mokinių patirtis

Dezinformacija – apie ką kalbame?

8 patarimas. Tikrinti šaltinius

9 patarimas. Siekti pokyčių

10 patarimas. Dirbti su mokiniais užtikrinant dezinformacijos prevencinį paneigimą ir demaskavimą

11 patarimas. Susieti su žmogaus teisėmis

Skaitmeninio raštingumo vertinimas mokykloje ir klasėje. Konkrečios rekomendacijos mokytojams ir ugdytojams

12 patarimas. Bendrauti su kolegomis

13 patarimas. Vertinti mokinių kompetencijas

14 patarimas. Pamąstyti apie vertinimo esmę

15 patarimas. Vertinti mokinių tiriamuosius įgūdžius

16 patarimas. Kreiptis į universitetus

1. Pratarmė

Su malonumu pateikiu jūsų dėmesiui Kovos su dezinformacija ir skaitmeninio raštingumo skatinimo per švietimą ir mokymą gaires mokytojams ir ugdytojams. Šios gairės buvo paskelbtos 2020 m. rugsėjo mėn. kaip Skaitmeninio švietimo veiksmų plano (2021–2027 m.) dalis, o jų įgyvendinimas yra labai svarbus žingsnis siekiant įgalinti jaunimą rasti savo balsą internete bendraujant su kitais ir prisidėti prie mūsų demokratijos dinamiškumo.

Bendradarbiaudami su pedagogais ir mokytojais, mes visi prisidedame prie jų pagalbos mūsų jaunimui kritiškai mąstyti, priimti informacija pagrįstus sprendimus internete ir išlikti saugiems, kartu nuolat stiprinant jų atsparumą. Mokytojai ir pedagogai atlieka labai svarbų vaidmenį formuojant jaunimo skaitmeninius įgūdžius ir gebėjimus.

Būtent dėl šios priežasties įsteigėme šias gaires kūrusią Komisijos ekspertų grupę. Taip pat subūrėme daug įvairių ekspertų iš akademinės bendruomenės, žurnalistikos, vaizdo ir garso žiniasklaidos sričių, pilietinės visuomenės, technologijų bendrovių, platesnės švietimo ir mokymo darbuotojų bendruomenės, kad pasinaudotume jų didelėmis žiniomis ir tiesiogine patirtimi.

Ekspertų grupės įsipareigojimas ir aktyvumas aiškiai regimas tolesniuose puslapiuose. Šios gairės skirtos naudoti visos Europos mokyklų klasėse, kad padėtų įkvėpti mokymo praktiką.

Gairės yra naujos, tačiau mes pradėjome ne nuo nulio, nes skaitmeninio raštingumo skatinimas ir kova su dezinformacija yra svarbūs ES politinės darbotvarkės klausimai. Tai matyti iš to, kaip siekiama įgyvendinti Kovos su dezinformacija veiksmų planą, Europos demokratijos veiksmų planą, Skaitmeninių paslaugų aktą ir atnaujintą Geresnio interneto vaikams (BIK+) strategiją. Be to, švietimo ir mokymo srityje toliau remiame patirtį, įgytą įgyvendinant programą „Erasmus+“, vykdant Europos solidarumo korpuso ir programos „eTwinning“ veiklą. Šis jau nuveiktas darbas yra mūsų dabartinių pastangų sukurti Europos švietimo erdvę pagrindas.

Tačiau esama aiškaus poreikio stiprinti švietimo ir mokymo vaidmenį skatinant skaitmeninį raštingumą ir kovojant su dezinformacija. Šiomis gairėmis siekiau pateikti mokytojams ir pedagogams mokymosi tikslus, pedagoginę praktiką ir praktinę veiklą viename vartotojui patogiame dokumente, kuriame daugiausiai dėmesio skiriama klasėse išbandytiems ir veikiantiems metodams, siūlomos naujos idėjos, kuriomis siekiama įkvėpti mokytojus ir jaunuolius.

Šie, 2022-ieji metai – Europos jaunimo metai. Būtent jaunimo siekiai ir viltys dėl ateities įkvepia mane ir mano komandą nuolat stengtis kurti politiką, kuri atneštų pokyčių.

Gaires papildo ekspertų grupės galutinė ataskaita, kurioje akcentuojamos rengiant gaires atskleistos svarbios įžvalgos, pagrindinės ES ir valstybių narių lygmens iniciatyvos ir esamų sistemų apžvalga.

Norėčiau nuoširdžiai padėkoti už jų darbą šios grupės ekspertams.

Šios gairės yra tik viena ilgis kelionės dalis ir mūsų darbas jomis nesibaigia. Tai dalis proceso, kuriuo remdamasi Komisija svarstys, kaip reaguoti į dezinformacijos reiškinį.

Kviečiu Jus dalyvauti šioje kelionėje.

Mariya Gabriel
Už inovacijas, mokslinius tyrimus, kultūrą, švietimą ir jaunimą atsakinga Europos Komisijos narė

2. Įvadas

Skatinti skaitmeninį raštingumą ir kovoti su dezinformacija klasėse ir mokyklose dar niekada nebuvo taip svarbu, kaip dabar. Nepaisant mokyklos lygio ar tipo, tiek mokytojai ir (arba) ugdytojai, tiek mokiniai veikia vis sudėtingesnėje internetinėje aplinkoje, kurioje galima perskaityti, išgirsti ir pamatyti daugiau nei bet kada anksčiau.

Tai suteikia dar neregėtų galimybių rasti informacijos ir bendrauti su kitais žmonėmis tiek mokykloje, tiek ir kitoje aplinkoje. Skaitmeninė erdvė vis labiau tampa mokymosi ir mokymo ašimi. Kadaise naudojus tik vadovėlius bei spausdintus išteklius ir mokiusis santykinai vietos lygmeniu, šiandien pasaulis atrodo ranka pasiekiamas.

Kaip mokytojai ir ugdytojai, turite daug galimybių padėti jaunimui įgyti kompetencijų, būtinų, kad galėtų mokytis visą gyvenimą vis labiau skaitmeninėje erdvėje. Įgijus skaitmeninių kompetencijų atsiveria neprilygstamų mokymosi galimybių. Skaitmeninės technologijos turės poveikio visų dalykų sritims ir vis didesniam skaičiui profesinių ir privačių užsiėmimų. Įvaldžius skaitmeninius įgūdžius ir kompetencijas, jūsų klasėse besimokantiems jaunuoliams bus lengviau tapti turinčiais galių, aktyviais XXI a. piliečiais. Tų kompetencijų išmokstama, o šiomis gairėmis siekiama jums padėti palaikyti savo mokinius[1] šiame kelyje.

Į jūsų klases ir jūsų mokinių namus patenkančią informaciją teikia įvairiausi autoriai ir žiniasklaidos priemonės, kurių kiekvienas turi savo požiūrį, o tam tikrais atvejais ir darbotvarkę. Žiniasklaidos ir informacijos peizažui keičiantis, iškilo būtinybė mokiniams geriau pasiekti, tvarkyti, suprasti, integruoti, perduoti, vertinti, kurti ir skleisti informaciją saugiai ir atsakingai naudojantis skaitmeninėmis technologijomis. Šiose gairėse tokie gebėjimai vadinami skaitmeniniu raštingumu. Svarbi jūsų kaip mokytojų ir ugdytojų užduotis – palengvinti šį procesą.

Su besiplečiančia skaitmenine erdve siejamos plačios galimybės, tačiau šie nauji pokyčiai kelia daug iššūkių ir rizikos. Per COVID-19 pandemiją ar Rusijos invaziją į Ukrainą 2022 m. vasario mėn. tyčia ar be piktos valios skleista neteisinga informacija priminė, kokios pažeidžiamos gali būti demokratinės valstybės skaitmeniniame amžiuje. Klestinčios demokratijos remiasi viešu svarstymu, visuomenės dalyvavimu ir stabdžių bei atsvarų sistema. Demokratijai gali būti padaryta žalos, kai informacijos šaltiniai kompromituojami skleidžiant pakenkti skirtą informaciją, klaidinančią informaciją ir dezinformaciją. Šiose gairėse daugiausia dėmesio skiriama dezinformacijai – t. y. įrodomai melagingai arba klaidinančiai informacijai, kuri yra kuriama, pateikiama ir skleidžiama dėl ekonominės naudos arba siekiant tyčia suklaidinti visuomenę ir kuri gali padaryti žalos visuomenei. Tačiau daugelis pasiūlymų, kaip padėti mokiniams suprasti dezinformacijos reiškinį ir su juo susijusią dinamiką, tiek pat tinka ir kovojant su klaidinga informacija.

[1] Gairėse vartojama sąvoka „mokinys“ apima pradinio ir vidurinio ugdymo lygmens moksleivius ir mokinius.

3. Gairių naudojimas švietime ir mokyme

Šiose gairėse mokytojams ir (arba) ugdytojams pateikiama konkrečių praktinių rekomendacijų. Taigi čia pateikiami ne nurodymai ar aksiomos, bet stengiamasi suteikti praktinės pagalbos mokant klasėse ir panašioje ugdymo aplinkoje.

Jeigu ieškote lengvai suprantamų techninių sąvokų paaiškinimų, klasei skirtų faktų tikrinimo pratimų, pasiūlymų, kaip skatinti tinkamus įpročius internete, arba mokinių vertinimo būdų, čia rasite sau tinkamų dalykų.

Sparčiai keičiantis technologijų pobūdžiui ir randantis naujų skaitmeninio bendravimo ir žiniasklaidos galimybių, pateikti skaitmeninio raštingumo skatinimo ir kovos su dezinformacija rekomendacijų nėra lengva užduotis. Šiose gairėse nerasite atsakymų į visus klausimus, kurių gali kilti klasėje; jomis visų pirma siekiama prisidėti siekiant šių švietimo ir mokymo srities tikslų:

1. padėti suvokti dezinformacijos dinamiką bei apraiškas ir pateikti naudingų žinių apie tai, taip pat apibrėžti patikimos informacijos ypatybes;
2. didinti supratimą, kaip galima išugdyti skaitmeninį raštingumą;
3. dalytis informacija, kaip skaitmeninėmis technologijomis naudotis kritiškai ir atsakingai;
4. padėti suvokti, kaip galima vertinti mokinių kompetencijas skaitmeninio raštingumo srityje.

Siekiant šių tikslų, paskesni gairių skyriai išdėstyti taip:

4 skyriuje *„Šiose gairėse vartojamų pagrindinių sąvokų apibrėžtys“* pateikiamas su skaitmeniniu raštingumu ir dezinformacija susijusių pagrindinių sąvokų apibrėžčių sąrašas;

5 skyriuje *„Pasirengimas“* pateikiama rekomendacijų, kaip pasiekti, kad klasėse ir mokyklose būtų lengviau kovoti su dezinformacija ir spręsti skaitmeninio raštingumo klausimus. Tokios naujausiais tyrimais ir mokytojų ir (arba) ugdytojų atsiliepimais grindžiamos rekomendacijos susijusios, pvz., su mokytojų ir (arba) ugdytojų ir mokinių vaidmeniu, saugios ir įtraukiančios mokymosi aplinkos kūrimu ir pan.;

6 skyriuje *„Skaitmeninio raštingumo kompetencijų vystymas klasėje ir mokykloje – kaip išsiugdyti skaitmeninį pilietiškumą“* nagrinėjamos konkrečios kliūtys ir iššūkiai, mokymosi tikslai ir įkvepianti praktika, susijusi su šiomis temomis. Čia pateikiamose rekomendacijose gilinamasi į tai, kaip veiksmingai skatinti skaitmeninį raštingumą;

7 skyriuje *„Dezinformacija – apie ką kalbame?“* nagrinėjami įvairūs dezinformacijos aspektai ir pateikiama rekomendacijų, kaip geriausia su jais kovoti;

8 skyriuje *„Skaitmeninio raštingumo vertinimas mokykloje ir klasėje. Konkrečios rekomendacijos mokytojams ir ugdytojams“* sprendžiami visiems mokytojams ir (arba) ugdytojams neabejotinai aktualūs klausimai, kaip vertinti mokinius. Pateikiama rekomendacijų, kaip gali būti vertinamas mokinių skaitmeninis raštingumas, ir nurodoma būdų, kaip vertinti jūsų mokykloje galbūt taikomas skaitmeninio raštingumo iniciatyvas.

Šiose gairėse esama spalvotų teksto intarpų. Tai padaryta, kad būtų patogiau skaityti. **Žaliuose** teksto intarpuose pateikiama praktinių mokymo ir mokymosi patarimų, **mėlynuose** – jūsų mokymo veiklos planų, **raudonuose** – įspėjimų, o **oranžiniuose** – kitų naudingų įžvalgų. Įspėdami nesiūlome vengti tam tikrų temų, tik atkreipiame dėmesį į tai, kad kai kurios temos gali būti sudėtingesnės ir jas dėstyti reikia geriau pasiruošus.

Kam skirtos šios gairės?

Gairės skirtos įvairiems mokytojams ir ugdytojams. Pirmiausia jos parengtos pradinių ir vidurinių mokyklų mokytojams ir (arba) ugdytojams. Jeigu įmanoma, gairėse patarimai atskiriami. Daugeliu atvejų rekomendacijas gali reikėti pritaikyti prie jūsų asmeninių aplinkybių. Sąvokos „ugdytojai“ ir „klasė“ vartojamos plačiąja prasme. Dalis turinio gali būti naudinga ir tėvams[2] ir (arba) bendruomenės nariams, taip pat gali tikti mokantis tiek formalioje, tiek neformalioje aplinkoje.

Gairės buvo parengtos taip, kad galėtumėte jas naudoti patys savo asmeninėmis aplinkybėmis, tačiau dirbant, pvz., su kolegomis ir kitais mokyklos darbuotojais, kaip antai mokyklos psichologais, (mokyklos) bibliotekininkais ir mokyklos socialiniais darbuotojais, galima gauti naudos ir padidinti jūsų darbo poveikį. Įtraukus mokyklos vadovus, tėvus, žiniasklaidos profesionalus, pilietinę visuomenę ir bendruomenę taip pat galima papildyti mokykloje vykdomą veiklą. Tokie metodai nurodomi įvairiose gairių vietose.

Atsižvelgdami į tai, tikimės, kad šios gairės bus naudingos ir pravers kasdieniame jūsų darbe, padėdamos ugdyti naują skaitmeninių įgūdžių turinčių Europos piliečių kartą, kuriai pakaks informacijos, galių ir noro dalyvauti.

[2] Šiame dokumente vartojamas žodis „tėvai“ apima ir kitus vaiką prižiūrinčius asmenis.

4. Šiose gairėse vartojamų pagrindinių sąvokų apibrėžtys

Tai, su kuo žmonės susiduria internete, apibūdinama įvairiomis sąvokomis. Gali būti naudinga neskubant peržvelgti kai kurias iš tų sąvokų ir išsiaiškinti, ką jos reiškia. Klasėje dirbantiems mokytojams tai gali praversti diskutuojant su kolegomis, savo mokiniais ir bendruomene. Šios apibrėžtys daugiausia paimtos iš tarptautinių politikos dokumentų ir sistemų, tik sutrumpintos, kad būtų patogiau skaityti.

Algoritmai – su skaitmeninėmis platformomis susijusios priemonės, pagal aktualumą ir polinkius atrenkančios naudotojams rodomą turinį.

Dirbtinis intelektas (sistemos) – kompiuteriuose arba prietaisuose veikianti programinė įranga, suprogramuota atlikti užduotis, kurioms paprastai reikia žmogaus intelekto, pvz., mokytis ar vykdyti loginę analizę.

Botas – internete veikianti savarankiška programinė įranga, sąveikaujanti su naudotojais ir atliekanti iš anksto nustatytas užduotis.

Pigios sankaitos – pakeisti žiniasklaidos objektai, kurių pakeitimai įvykdyti naudojant įprastinę ir nebrangią technologiją (pvz., veidų keitimą).

Piliečių žurnalistika – žurnalistika, kuria užsiima ne profesionalūs žurnalistai, o žmonės, kurie skleidžia informaciją naudodamiesi interneto svetainėmis, tinklaraščiais ir socialiniais tinklais.

Antraštinis masalas – turinys, kurio pagrindinis tikslas – patraukti dėmesį ir paskatinti lankytojus paspausti atitinkamo tinklalapio nuorodą.

Dezinformacijos demaskavimas – veikla, vykdoma, kai yra sukurta ir paskleista dezinformacija. Jos tikslas – ištaisyti jau pateiktą informaciją, taip pat ji susijusi su siekiu paaiškinti pirmiau pateiktą klaidingą informaciją.

Sintetinės vaizdo sankaitos – dirbtinio intelekto sugeneruoti vaizdai, vaizdo įrašai ar garso įrašai, kuriuose užfiksuoti iš tikrųjų neegzistavę žmonės ar įvykiai ir kurių dažnai neįmanoma atskirti nuo tikrų. Šios klastotės sudėtingesnės už pigias sankaitas.

Skaitmeninis pilietiškumas – gebėjimas visais lygiais (politiniu, ekonominiu, socialiniu, kultūriniu ir tarpkultūriniu) aktyviai, nuolat ir atsakingai dalyvauti skaitmeninėje aplinkoje (vietos, nacionaliniu, pasauliniu mastu ir internete).

Skaitmeninis pėdsakas – internetu besinaudojančių asmenų paliktos duomenų žymės, įskaitant aplankytas interneto svetaines, išsiųstus e. laiškus ir kitą pasidalytą informaciją. Pagal skaitmeninį pėdsaką galima atsekti asmens veiklą internete ir naudojamus prietaisus.

Skaitmeninis raštingumas – gebėjimas pasiekti, tvarkyti, suprasti, integruoti, perduoti, vertinti, kurti ir skleisti informaciją saugiai ir tinkamai naudojantis skaitmeninėmis technologijomis. Tai apima kompetencijas, įvairiai įvardijamas kaip informacinis raštingumas ir gebėjimas naudotis žiniasklaidos priemonėmis, kompiuterinis ir IRT raštingumas. Skaitmeninis raštingumas apima aktyvų ir pilietišką dalyvavimą skaitmeninėje erdvėje ir skatina aktyvų pilietiškumą.

Skaitmeninė pedagogika – novatoriškų skaitmeninių priemonių ir konceptualių metodų naudojimas. Taip siekiama remti adaptyvų ir individualizuotą mokymąsi, taip pat prisidedama kuriant naujus kūrybiškus mokymosi būdus, papildant mokymosi patirtis ir gerinant mokymosi rezultatus. Pažymima, kad skaitmeninėje pedagogikoje vertinamas atvirasis švietimas, įskaitant atviruosius švietimo išteklius.

Dezinformacija – įrodomai klaidinga arba klaidinanti informacija, kuriama, pateikiama ir skleidžiama dėl ekonominės naudos arba siekiant tyčia suklaidinti visuomenę. Ji gali padaryti žalos visuomenei.

Informacinis šulinys – aplinka, kurioje naudotojų nuomonė, politinės pažiūros ar įsitikinimas tam tikra tema sustiprinami nuolat sąveikaujant su panašių įsitikinimų ir ideologinių pažiūrų žmonėmis ar šaltiniais.

Faktų tikrinimas – tikrinimas, ar informacija teisinga, ar melaginga.

Informacinis burbulas – situacija, kai žmonės girdi ar mato tik tokias žinias ir informaciją, kuri sustiprina esamus jų įsitikinimus ir polinkius. Internete šis poveikis gali būti dar stipresnis, priklausomai nuo to, kokius asmenis ar svetaines naudotojai renkasi sekti arba su jais sietis, taip pat nuo algoritmų, rodančių turinį pagal ankstesnį elgesį, polinkius ir nustatymus internete.

Pakenkti skirta informacija – faktiškai teisinga informacija, naudojama siekiant padaryti žalos.

Gebėjimas naudotis žiniasklaidos priemonėmis ir informacija – gebėjimas suprasti informaciją siekiant viešojo gėrio, gebėjimas kritiškai tvarkytis su informacija, žiniasklaidos priemonėmis ir skaitmenine komunikacija, kad būtų galima dalyvauti siekiant darnaus vystymosi tikslų, ir gebėjimas siekti visų pagrindinių žmogaus teisių užtikrinamų privalumų ir jais naudotis.

Gebėjimas naudotis žiniasklaidos priemonėmis – gebėjimas naudotis žiniasklaida, suprasti ir kritiškai vertinti skirtingus žiniasklaidos aspektus bei aplinkybes ir kurti pranešimus įvairiuose kontekstuose.

Memas – dažniausiai humoristinio pobūdžio paveikslėlis, vaizdo įrašas, tekstas ar pan., kopijuojamas ir sparčiai platinamas interneto naudotojų, dažnai su nedideliais pakeitimais.

Klaidinga informacija – įrodomai melaginga informacija, kuri yra skleidžiama nesiekiant suklaidinti ir kuria naudotojai dažnai dalijasi, nes mano, kad ji teisinga.

Duomenų viliojimas – išpuolis siekiant pavogti asmens pinigus ar tapatybę interneto svetainėse, kurios yra apsimestinai tikros, įtikinus atskleisti asmens duomenis – kredito kortelių numerius, banko informaciją ar slaptažodžius.

Dezinformacijos prevencinis paneigimas – įtikinamo argumento paneigimas anksčiau, nei tas argumentas paskleidžiamas.

Šaltinis – tam tikros informacijos pradžios arba kilmės vieta.

Trolis – asmuo, užgauliais įrašais tyčia įžeidinėjantis ar tiesiogiai puldinėjantis žmones. Trolių fabrikas – institucinė interneto trolių grupė, siekianti pakreipti politines nuomones ir priimamus sprendimus.

Tikrinimas – procesas siekiant įsitikinti, kad svetainė, adresas, paskyra ar informacija yra patikimi ir tikri.

5. Pasirengimas

Šiame skyriuje pateikiama rekomendacijų, kaip sukurti mokymosi aplinką, kurioje būtų lengviau padėti mokiniams ugdyti skaitmeninį raštingumą ir kompetencijas, būtinas siekiant įgyti atsparumą klaidingai informacijai, pakenkti skirtai informacijai ir ypač dezinformacijai.

Tai bendrai skirta mokytojams ir ugdytojams ir tinka įvairiems mokyklos lygmenims (pvz., pradinėms ir vidurinėms mokykloms). Čia rasite patarimų ir rekomendacijų, kaip įveikti iššūkius, kurių gali kilti jums kaip mokytojui (-ai) ir (arba) ugdytojui (-ai), taip pat įvairių veiklos planų, iš kurių mokydamas (-a) galite semtis įkvėpimo. Pateikiami patarimai susiję su trimis ugdymo ciklo etapais – **prieš pradedant veiklą klasėje, ją vykdant ir baigus ją vykdyti.**

Mokymas ir mokymasis skaitmeninėje mokyklos aplinkoje

Visų pirma svarbu pabrėžti, kad galite padėti savo mokiniams išsiugdyti skaitmeninį raštingumą ir nebūdama (-as) technologijų eksperte (-u). Nepriklausomai nuo jūsų klasėje prieinamų technologijų, galite įtraukti mokinius į platesnes diskusijas apie daugybę galimybių ir pavojų, susijusių su skaitmenine erdve, ir apie informacijos, su kuria jose susiduria, patikimumo tikrinimo naudą.

Kaip ir veiksmingai mokant bet kurių dalykų, svarbu sukurti saugią aplinką, kad mokiniai galėtų reikšti nuomonę ir aktyviai mokytis. Mokiniams svarbu būti pastebėtiems ir išgirstiems tiek bendraamžių, tiek ir mokytojų, taip pat jiems rūpi įgyti galių, kad taptų raštingesni skaitmeninėje erdvėje, apie kurią galbūt jau nemažai išmano. Toje skaitmeninėje erdvėje mokiniai gali turėti galimybę pasiekti galybę informacijos, išgirsti įvairiausių nuomonių bet kuria tema ir bendrauti įveikdami geografines, kalbines, kultūrines ir religines kliūtis. Tačiau jiems dažniausiai trūksta kompetencijos ir išmanymo išnaudoti visus siūlomų dalykų privalumus ir atpažinti galimas grėsmes.

Neabejotinai turite savų metodų, kuriuos taikote su savo mokiniais nagrinėdamas (-a) sudėtingus ir kartais prieštaringus klausimus. **1 teksto intarpe** nurodoma ugdymo metodų, su kuriais galbūt jau esate susipažinusi (-ęs). Jų naudingumas skaitmeninio raštingumo srityje įrodytas.

1 teksto intarpas. Mokymas ir mokymasis skaitmeninėje mokyklos aplinkoje. Keli naudingi metodai

Šie pripažinti mokymo ir mokymosi metodai gali suteikti įkvėpimo darbe.

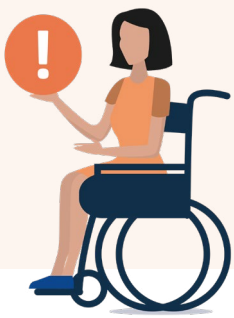
Koncentrinė programa. Visų dalykų, įskaitant skaitmeninį raštingumą, galima mokyti bet kurio amžiaus mokinius, kaskart pasirinkus tinkamą mokymo metodą. Pagal šį metodą pagrindinės koncepcijos mokymosi procese pristatomos pakartotinai, tačiau vis giliau ir sudėtingiau arba skirtingomis taikymo aplinkybėmis. Taikant šį metodą galima anksčiau įtraukti koncepcijas, su kuriomis tradiciškai supažindinama vėliau.

Atvirkštinis mokymasis. Mokinių vadovaujamo mišriojo mokymosi strategija, didinanti mokinių įsitraukimą ir skatinanti mokytis naudojantis žiniasklaidos priemonėmis, klasėje ir kitur. Mokiniai dažnai medžiagą perskaito namie, o klasėje sprendžia uždavinius.

Mišrusis mokymas. COVID-19 pandemija buvo lemiama paskata švietimo srityje labiau pereiti prie nuotolinio mokymosi. Vykdant mišrųjį mokymąsi galima veiksmingai sujungti mokymą gyvai ir internetu į vieną darnią patirtį.

Patirtinis mokymasis. Švietimo srityje šis metodas grindžiamas mintimi, kad daugiau išmokstame faktiškai užsiimdami atitinkama veikla.

Mokymasis žaidžiant ir žaidybinimas. Pagal šiuos metodus pritaikomos žaidimų strategijos (žaidybinimas) arba naudojami internetiniai ir neinternetiniai žaidimai (mokymasis žaidžiant), siekiant pagerinti mokymąsi ir padaryti jį patrauklesnį. Pavyzdžiui, naudojami ugdomieji žaidimai, kuriais siekiama padidinti informuotumą apie žiniasklaidos šališkumą.

Skaitmeninės priemonės paprastai mokiniams užtikrina gana daug laisvės, kai jie, pvz., naudodamiesi skaitmeniniais prietaisais naudoja programėles, bendrauja socialiniuose tinkluose ar naršo internete. Dėl šios laisvės mokiniai gali pasiekti milžinišką kiekį informacijos, kuri yra naudinga jų išsilavinimui. Tačiau tai taip pat gali paskatinti neadekvatų, netinkamą ir galbūt pavojingą jų skaitmeninį elgesį. Todėl vienas pagrindinių jūsų kaip mokytojų ir (arba) ugdytojų uždavinių – padėti mokiniams išvengti žalingo elgesio internete, taip pat padėti jiems pažinti save ir įgyti įgūdžių, kad galėtų veikti nepriklausomai.

Ypač reikia atkreipti dėmesį į įvairovę klasėje – skirtingus mokinių pagrindus, nuomones ir pasaulėžiūras. Vadinasi, reikėtų mokiniams iš anksto pateikti įžvalgų skaitmeninių galimybių ir grėsmių tema ir nustatyti pagrindines diskusijų taisykles (pvz., negalima užsipulti asmens, o nuomonės išsakomos asmeniškai, vartojant įvardį „aš“)[3]. Prieš keliant tam tikrus klausimus klasėje, būtų gerai nutuokti, kokios pozicijos jūsų mokiniai (ir jų bendraamžių grupė) laikosi tais klausimais, turint omenyje, kad nuomonės gali skirtis ir būti įvairios. Taip pat pravartu išsiaiškinti, kokius žinių ir informacijos šaltinius jie pasiekia ir kokiais socialiniais tinklais naudojasi. Kokiomis žiniasklaidos priemonėmis ir interneto platformomis mokiniai naudojasi ir ką apie jas mano? Kad gautumėte šią informaciją, gali tekti kantriai padirbėti, o atsakymai kartais turi būti anoniminiai. Taip pat naudinga įvertinti, kiek mokiniai jau supranta tokius dalykus kaip privatumo nustatymai, skaitmeninės bendruomenės taisyklės ir reguliavimas, kas yra teisėta, o kas ne, ir pan. (taip pat žr. 8 skyrių).

Kadangi mokiniai internete gali aptikti klaidingos ir galbūt žalingos informacijos, geriausia būti pasirengus su jais kalbėtis apie informaciją, kuri gali būti prieštaringa jiems, jų bendraamžiams ar jų bendruomenei. Vadinasi, reikia būti pasirengus tvarkytis su emocijomis ir neracionaliu elgesiu. Galbūt pirmiausia vertėtų bendresnio pobūdžio diskusijoje su mokiniais aptarti, ką prieštaringo jie neseniai galėjo matyti žiniasklaidoje.

Apsvarstytini dalykai

- Suteikti galimybę mokiniams mokantis reguliariai naudotis skaitmeninėmis priemonėmis įvairiems tikslams.
- Riboti savo dėstymo laiką ir taikyti daugiau sąveikių metodų, pvz., Sokrato mokymosi metodą, klausimo ir problemos sprendimu grindžiamą mokymąsi ir įvairias bendradarbiavimu paremtas mokymosi metodikas.
- Visų mokinių rūpesčius bei teiginius vertinti rimtai ir gerbti jų nuomonę.
- Apsvarstyti mokinių grupės, su kuria ketinate dirbti, ypatingus poreikius, rūpesčius, stiprybes bei silpnybes ir pasinaudoti tuo mokymosi pradžiai.
- Remtis grupės įvairove – atsižvelgiant tiek į jos narių pagrindus, tiek į jų nuomones. Tai praturtins veiklą. Pasirinkti darbo metodus, kurie padeda atsiskleisti tai įvairovei.
- Su mokiniais aptarti privatumo klausimą ir įsitikinti, kad jie supranta, kas tai yra ir kaip jį apsaugoti. Diskutuojant apie skaitmeninį raštingumą privatumo klausimai itin svarbūs.
- Atsižvelgti į tai, kad mokiniams reikės jūsų pagalbos internete ieškant patikimos informacijos, tačiau jie taip pat turi šių įgūdžių įgyti patys.
- Turėti omenyje, kad jaunuoliai daug mokosi vieni iš kitų. Tarpusavio mokymosi strategijos gali būti veiksmingos visame ugdymo spektre, be kita ko, kai naudojamos skaitmeninės technologijos. Tokiu atveju mokytojo (-os) vaidmuo yra labiau kaip tarpininko (-ės). Mokytoja (-as) turi vadovauti tarpusavio mokymuisi.
- Atsižvelgti į tai, kad jaunimas daug įpročių internete įgyja ankstyvame amžiuje ir namų aplinkoje.
- Veiklą sieti su pastarojo meto vietos ar pasaulio įvykiais. Paprastai kuo informacija artimesnė mokiniams, tuo jie labiau susidomėję ir motyvuoti.
- Apsvarstyti, kaip pasirinkti tinkamą klasėje vykdomos veiklos kontekstą, ribas bei metodą ir kaip apibrėžti temą. Kiek jūsų mokiniai motyvuoti iš anksto? Kai kurie paaugliai nenori diskutuoti apie prieštaringus socialinius ir politinius klausimus.
- Nustatyti kiekvienai klasei tinkamiausias taisykles. Tai, kas tinka vienai grupei, nebūtinai tiks kitai. Jei galite, taisykles parenkite kartu su mokiniais. Taip jie jausis labiau įsipareigoję.
- Dalytis savo mintimis ir jas aptarti su kitais mokytojais ir (arba) ugdytojais.

[3] Pavyzdžiui, „aš manau...“, „man atrodo...“, „aš jaučiu...“, „aš sutinku...“.

Rekomendacijos ir patarimai. Prieš pradedant veiklą mokykloje ir klasėje, ją vykdant ir baigus ją vykdyti

Siekiant skatinti teigiamas mokymosi patirtis ir apsisaugoti nuo nenumatytų padarinių, pvz., konfliktų ir poliarizacijos, mokant skaitmeninio raštingumo ir atsparumo dezinformacijai, galbūt vertėtų prieš pamokas, jų metu ir po jų atsižvelgti į toliau nurodytus dalykus.

1 patarimas. Įtraukti mokinius

Jeigu kai kuriuos mokinius gali būti sunku suvaldyti, apsvarstykite galimybę juos įtraukti ruošiantis veiklai ir skirkite jiems užduočių ar pareigų. Galbūt jie jus maloniai nustebins.

2 patarimas. Įtraukti tėvus

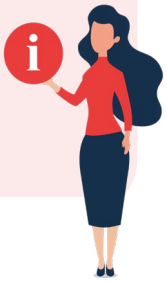

Tėvai įsitraukia labai nevienodai. Geras metas su jais pabendrauti gali būti pirmasis metinis mokytojo (-os) ir (arba) ugdytojo (-os) susitikimas su tėvais, į kurį dažnai susirenka daug tėvų. Jeigu tėvai priešinasi, svarbu mokykloje turėti sąjungininkų, pvz., mokyklos direktorę (-ių).

Įspėjimas Prieštaringi klausimai

Su mokiniais aptarti prieštaringus klausimus dažnai labai naudinga, ypač juos siejant su dezinformacija, tačiau tam gali reikėti daugiau laiko ir tai gali tekti daryti apdairiau. Keli pavyzdžiai:

- COVID-19 ir vakcinos,
- Rusijos invazija į Ukrainą,
- praeities ir dabarties neteisybės pavyzdžiai,
- nusikaltimas ir bausmė,
- lytinės ir seksualinės įvairovės klausimai,
- migracija, mažumos, rasizmas ir religija,
- klimato kaita ir visuotinis atšilimas,
- kolonializmas, vergija, antisemitizmas, Holokausto neigimas,
- opios nacionalinės temos

Prieš pradedant veiklą

Bendravimas su mokyklos suinteresuotaisiais subjektais

Apsvarstytini dalykai

- Prieš imantis dėstyti opią ar prieštaringą temą, aptarti savo planus su mokyklos vadovybe.
- Nustatytais mokyklos ir tėvų bendravimo kanalais bendrauti su tėvais ir, jei įmanoma, koordinuoti pastangas prieš pradedant diskutuoti su internetine erdve susijusiais politiniais ar opiais klausimais, kurie gali neišvengiamai paskatinti diskusijas mokinių namuose (žr. 2 patarimą).
- Jeigu reikia specialistų pagalbos, koordinuoti veiksmus su mokyklos psichologu (-e) ar mokyklos socialiniu (-e) darbuotoju (-a) (pvz., jeigu mokiniai įžeidinėja vienas kitą arba tema juos emociškai trikdo).

Skaitmeninio raštingumo mokymo sąlygų nustatymas

Gera pradžia – perprasti bendruomenės, kurioje veikia mokykla, naudojimosi žiniasklaidos priemonėmis įpročius. Taip gali atsirasti galimybių remtis jau esamais modeliais. Tai galima padaryti lankantis bendruose mokyklos ir bendruomenės renginiuose ir bendraujant su jų dalyviais, stebint vietos žiniasklaidos ir kitus populiarius žiniasklaidos šaltinius ir diskutuojant su kolegomis, tėvais bei mokiniais. Tam tikros bendruomenių grupės gali turėti radikalių (grupės) nuomonių, kurios gali būti netikėtai pareikštos klasėje. Naudinga žinoti apie dalykus, į kuriuos jautriai reaguojama.

Nors skaitmeninio raštingumo sritis ganėtinai nauja, pastaraisiais keleriais metais imtasi nemažai iniciatyvų, kurios gali būti naudingos jums mokant ir gali papildyti mokinių mokymąsi. Pavyzdžiai:

- sukurta tarptautinių mokytojų ir ugdytojų tinklų, kurių nariai domisi mokymu apie skaitmeninį raštingumą bei kovą su dezinformacija ir turi patirties šioje srityje. Prie daugelio tokių tinklų galima prisijungti nemokamai, tik paspaudus nuorodą;
- tarptautinės organizacijos, kaip antai Europos Komisija, UNESCO, EBPO, Europos Taryba, Tarptautinė telekomunikacijų sąjunga (ITU), UNICEF ir žiniasklaidos sąjungos, yra parengusios išteklių, tinklų ir gairių, kurios gali papildyti jūsų darbą;
- įvairiose nacionalinėse ir vietos iniciatyvose dalyvauja profesionalūs žurnalistai ir žurnalistų organizacijos. Kai kurie vietos žurnalistai galbūt jau yra įsitraukę. Daug tokių iniciatyvų nurodyta šias gaires papildančioje ataskaitoje, ypač jos prieduose;
- gali būti naudinga pasidomėti, kaip jūsų vietos ar nacionalinės valdžios institucijos galbūt remia mokinių skaitmeninį raštingumą, taip pat pilietinės visuomenės organizacijų pastangomis ir programomis;
- šioje srityje ėmė aktyviai veikti vietos bibliotekos – jos gali padėti perkelti veiklą į bendruomenę.

2 teksto intarpas. Išorės dalyvių: profesionalių žurnalistų, NVO, akademinės bendruomenės narių ir platformų, įtraukimas. Galima nauda ir trūkumai ir (arba) rizika mokykloms ir mokytojams ir (arba) ugdytojams

Neprivalote mokyti skaitmeninio raštingumo vieni – galite į mokymą įtraukti virtualias ir (arba) fizines trečiųjų šalių programas (pvz., parengtas pilietinės visuomenės).

Galima nauda

- Išorės dalyviai gali suteikti papildomų žinių ir kompetencijos.
- Išorės dalyviai suteikia mokytojams ir ugdytojams galimybių kurti tinklus su ekspertais.
- Išorės dalyviai dažnai turi gausios darbo su mokyklomis patirties.
- Išorės dalyviai pristato įrodymais pagrįstą ir praktinę savo srities patirtį.
- Akademinė bendruomenė ir (arba) universitetai turi patirties vertinti, kas yra veiksminga ir kodėl.
- Įtraukus išorės dalyvius mokiniams gali būti įdomiau.

Galimi trūkumai ar rizika

- Papildomas administravimas, pvz., susijęs su logistika ir būtinais mokyklos vadovybės ir kitų asmenų sutikimais.
- Gali būti sunkiau lanksčiai planuoti.
- Galimos ekonominės išlaidos.
- Tretieji asmenys gali mėginti propaguoti komercinius, duomenų rinkimo ar politinius interesus.

Be to, galite internete paieškoti, kokios organizacijos yra parengusios mokykloms ir mokymui skirtų išteklių.

Apsvarstytini dalykai

- Susieti mokykloje vykdomą veiklą su pagrindiniais tarptautiniais ir nacionaliniais tinklais ir renginiais. Tarptautiniu lygmeniu tai gali būti Saugesnio interneto diena (kiekvieną vasarį), Tarptautinė faktų tikrinimo diena (balandžio 2 d.) arba informuotumo didinimo kampanijos (Europos medijų raštingumo savaitė, UNESCO Pasaulinė medijų ir informacinio raštingumo savaitė). Europos tinklas „eTwinning“ taip pat sudaro sąlygas mokytojams ir (arba) ugdytojams ir mokykloms užmegzti ryšius visoje Europoje. 2021 metų tema buvo „Medijų raštingumas ir dezinformacija“ – šia tema surengta pavyzdinė konferencija ir parengta „eTwinning“ knyga, kurioje pateikta gerosios praktikos pavyzdžių.
- Savo iniciatyvoms ieškoti vietos, nacionalinio ir (arba) tarptautinio finansavimo. Europos lygmeniu, be kita ko, veikia programa „Erasmus+“ ir Europos solidarumo korpusas.

3 patarimas. Nagrinėti prieštaringus klausimus

Prieštaringų klausimų nagrinėjimas gali papildyti mokymąsi ir skatinti kritinį mąstymą. Kokios dėstomos temos, jūsų manymu, būtų prieštaringiausios jūsų klasėje? O jūsų kolegų? Kokia buvo jų patirtis mokant apie prieštaringus klausimus? Ar galite tarpusavyje pasidalyti naudingais ištekliais? Ar galima bendradarbiaujant išplėsti veiklą įtraukiant įvairius mokomuosius dalykus? Ar galima pasikviesti ekspertų padaryti pristatymų klasėje arba susibūrimuose (asmeniškai arba nuotoliniu būdu)?

Jums spręsti, ar klasėje pakaks diskutuoti lengvomis temomis, ar galima įtraukti mokinius į gilesnes ir nuodugnesnes diskusijas. Tai priklausys ir nuo mokinių amžiaus bei jūsų ankstesnės patirties nagrinėjant prieštaringus klausimus.

Aptariant prieštaringus klausimus galbūt vertėtų pradėti nuo mažiau prieštaringų ir pamažu pereiti prie galbūt prieštaringesnių. Taip pamatysite, kaip mokiniai reaguoja ir ar jie pasirengę ir nusiteikę aptarti opesnius klausimus (t. p. žr. 12 veiklos planą apie sąmokslo teorijas).

Klasei diskutuoti prieštaringais klausimais palankią atmosferą gali padėti sukurti sąveikiosios metodikos. Tokios metodikos gali būti tylioji diskusija, nuomonės skalės, aktyviojo klausymosi veikla, vadinamosios akvariumo diskusijos (angl. fishbowl discussions), sudėtingasis mokymas (angl. complex instruction), vaidmenų žaidimai ir bendradarbiavimu grindžiamas mokymasis. Tokios metodikos taip pat padeda įtraukti mokinius, kurie antraip nuobodžiautų ar nerodytų susidomėjimo.

Puoselėjama palanki mokymosi klasėje atmosfera

Apsvarstytini dalykai

- Įsisąmoninti galimus psichologinius ir socialinius mokinių motyvus nesutikti, dalykus, į kuriuos jautriai reaguoja konkretūs mokiniai, dalykus, į kuriuos jautriai reaguoja bendruomenė, ir visuomenės poliarizaciją, taip pat savo poziciją, emocijas ir dalykus, į kuriuos jautriai reaguojate.
- Prieš aptariant temą sužinoti pirmines mokinių mintis ir nuomones. Jei reikia, tai galima padaryti anonimiškai.
- Jeigu kai kuriuos mokinius gali būti sunku suvaldyti, galbūt naudinga įtraukti juos ruošiantis veiklai ir skirti jiems konkrečių užduočių.
- Klasėje ugdyti pasitikėjimą. Pasitikėjimas gali būti vienas iš esminių veiksnių, dėl kurių mokiniai (ir mokytoja (-as)) diskutuodami opiomis ir prieštaringomis temomis jausis patogiau. Kai kurie mokiniai galbūt mano, kad tam tikras temas tinka aptarti tik (mokinių) grupėje, ir nebus linkę dalytis mintimis. Tarpusavio pasitikėjimas gali šią situaciją palengvinti.
- Opesniais klausimais diskutuoti tada, kai bus sukurta klasės bendruomenė. Prieštaringas temas geriausia aptarti atviroje aplinkoje, kurioje mokiniai jaučiasi saugūs, pastebėti ir išgirsti.
- Pradėjus nuo tiksliau suplanuoto bendravimo pereiti prie mažiau suplanuoto bendravimo, atsižvelgiant į veiklos klasėje sklandumą ir dinamiką.
- Pradėjus nuo bendravimo po du (mokytojo (-os) ir mokinio (-ės) ar dviejų mokinių) pereiti prie bendravimo grupelėse ir tik tada prie bendravimo visoje klasėje.
- Taikyti į mokinį sutelktą mokymąsi, užtikrinant mokinių savarankiškumą ir atsakomybę už dalykus, kurių mokosi.

1 veiklos planas. Darbas su dezinformacija

Šią veiklą galima vykdyti per 45 min. pamoką.

Apšilimas (maždaug 5 min.)

Pamokos pradžioje visų mokinių asmeniškai paklauskite, kaip jie šiandien jaučiasi. Atidžiai išklausykite jų atsakymų. Į atsakymus reaguokite neutraliai ir tik padėkokite. Kiti mokiniai turi tyliai klausytis. Klausinėkite mokinių atsitiktine tvarka.

Įžanga (maždaug 5 min.)

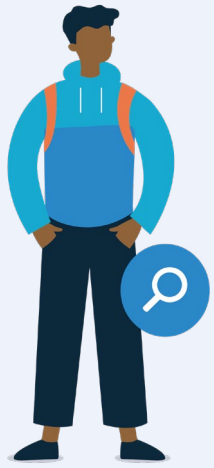
Pristatykite su dezinformacija susijusią mintį ar asmeninį patyrimą arba nurodykite naujieną, kurioje skelbiama dezinformacija. Po šio trumpo pristatymo paklauskite apie dezinformaciją, pvz., „Kaip manote, ar ši dezinformacija reikšminga?“ arba „Koks, jūsų manymu, yra šios dezinformacijos tikslas?“.

Modeliuojama diskusija (maždaug 25 min.)

Išdalykite popieriaus lapelius. Duokite mokiniams 90 sekundžių glaustai atsakyti į jūsų klausimą. Praneškite, kad atsakymus reikės perskaityti balsu. Atsitiktine tvarka parinkite poras. Pirmoji (-asis) poros mokinė (-ys) turi užduoti klausimą antrajam (-ajai). Antrasis (-oji) mokinys (-ė) perskaito savo atsakymą. Tada jie susikeičia vaidmenimis. Toliau sudarydami poras išklausykite visus mokinius. Jeigu mokinių skaičius nelyginis, pati (pats) pabūkite poros nare (-iu). Jeigu lieka laiko, paprašykite pasidalyti mintimis.

Apibendrinimas (maždaug 8 min)

Pamokos pabaigoje visų mokinių asmeniškai paklauskite, ar jie pamokoje ko nors išmoko. Taikykite apšilimo etape naudotus principus.

2 veiklos planas. Įvairių perspektyvų nustatymas iš skirtingų šaltinių

Pastaba. Ši veikla truks maždaug 3 x 45 min.

1 pamoka. Pasirinkite istorinį įvykį, kuris gali būti aiškinamas įvairiai, priklausomai nuo abiejų (ar daugiau) dalyvaujančių pusių pozicijos. Pavyzdžiui, tai galėtų būti įvairūs nepriklausomybės karai, JAV pilietinis karas, Pirmasis pasaulinis karas, konfliktas Šiaurės Airijoje, karas Balkanų regione XX a. paskutiniajame dešimtmetyje.

Pateikite mokiniams du skirtingus trumpus pasakojimus (arba užduokite jiems surasti du skirtingus pasakojimus internete) apie tą konfliktą. Užduokite kiekvienai grupei internete surasti 5–10 šaltinių, kuriuose pateikiama informacijos apie tą konfliktą – jei įmanoma, iš skirtingų pusių (mokiniams gali reikėti pagalbos). Paprašykite jų tuos šaltinius trumpai pristatyti klasei. Sugretinkite ir palyginkite juos.

Pateikite, pvz., tokį teiginį: „Pagrindinė konflikto priežastis – tai, kad X nesuteikė visų žmogaus teisių Y gyvenantiems žmonėms.“

2 pamoka. Sudaromos dvi grupės: sutinkančių su tuo teiginiu ir jam prieštaraujančių. Lengviausia mokinius į grupes padalyti perpus – pusė priskiriami sutinkančiųjų grupei, pusė prieštaraujančiųjų.

Kiekvienas mokinys (-ė), remdamasis (-asi) savo grupės nustatytais 5–10 internetinių šaltinių, suformuluoja du tvirtus argumentus, pagrindžiančius arba paneigiančius tą teiginį. Susibūrę mokiniai surašo savo įrodymus. Iš pradžių – pirmą pamokos pusę – jie tai daro po vieną. Vėliau mažesniuose bendraminčių pogrupiuose (maždaug po 4–6 asmenis) pasidalija savo argumentais. Kiekvienas pogrupis sukuria skaitmeninį plakatą, kuriame pateikia penkis pagrindinius argumentus.

3 pamoka. Patobulinusios savo plakatus, grupės juos pristato visai klasei. Visi mokiniai įvertina kiekvieną argumentą (nuo 1 iki 10) ir nurodo, kodėl taip įvertino argumentus, ypač remdamiesi šaltiniuose rastais įrodymais. Balus galima skaičiuoti ir naudojant internetines priemones. Naujose grupelėse aptarkite abi istorijos puses ir pamėginkite nustatyti, kaip geriausia suprasti tą prieštaringą klausimą. Pasvarstykite, ar yra būdų sujungti argumentus ir kontrargumentus? Ar yra tarpinis sprendimas? Ar įmanoma pasiekti sutarimą?

Paskatinti mokinius aptarti šį klausimą galima taikant įvairią metodiką – pvz., pasivaikščiojimo po (virtualią) galeriją metodą, Sokrato metodą, tradicinį debatą, vadinamąją akvariumo diskusiją, kryžminių klausimų debatą ir akademinį debatą.

Pastaba. Dirbant tokiu būdu, kaip mokytoja (-as) ir (arba) ugdytoja (-as) turėsite aktyviai vadovauti veiklai.

Vykdant veiklą

Apsvarstytini dalykai

- Klasėje sukurti ir išlaikyti atvirą ir palaikymo kupiną atmosferą.
- Kaip apibrėžti klausimus. Tai galima padaryti įvairiai, kad jie būtų aktualūs mokiniams.
- Rašyti asmeninį dienyną, kaip mokiniai reaguoja į jūsų pamokas apie sudėtingus ir prieštaringus klausimus. Tokius savo minčių dienynus gali rašyti ir mokiniai.
- Stebėti klasėje kylančias emocines reakcijas ir galbūt nustatyti dalykus, į kuriuos jautriai reaguoja kiekvienas (-a) mokinys (-ė). Kai kurie mokiniai gali turėti radikalių nuomonių ir netikėtai jas išreikšti klasėje.
- Stebėti priskyrimo savai grupei ir svetimai grupei tendencijas. Jaunuoliai ir suaugusieji kartais laiko netinkamais vieni kitų naudojimosi skaitmeninės žiniasklaidos priemonėmis būdus ir tuo remdamiesi gali kitai grupei priskirti neigiamus stereotipus.
- Stebėti, kokiu mastu jūsų veikla gali dar labiau sustiprinti savos grupės ir svetimos grupės priešpriešos dinamiką tarp jūsų ir mokinių ir tarp pačių mokinių.
- Kuo daugiau kalbėtis su atskirais mokiniais, ypač kai vyksta diskusijos prieštaringais klausimais ir kai mokiniai elgiasi netinkamai.
- Rodyti pavyzdį. Jeigu jaučiatės patogiai, pasidalijimas asmeniniais pavyzdžiai, kaip jūs kaip asmuo (arba mokytoja (-as) ir (arba) ugdytoja (-as)) ugdote savo skaitmeninį raštingumą ir (arba) susidūrėte su dezinformacija, gali paskatinti mokinius pasidalyti savo patirtimi.
- Rasti pusiausvyrą tarp atviros atmosferos klasėje ir saugios erdvės. Kai klasės atmosfera atvira, mokiniai gali išsakyti savo mintis ir laisvai dalytis savo požiūriais ir nuomonėmis. Tačiau dėl kitų žmonių pastabų asmuo ar mokinių grupė gali įsižeisti arba sutrikti.
- Stebėti rizikos veiksnius. Mėginant paneigti išankstines nuostatas, mitus ir šališkumą, kyla rizika supriešinti mokinius. Nesutarimus galima spręsti dialogu, atskiriant nuomonę nuo ją reiškiančio asmens ir įtraukiant į diskusiją įvairius faktais grindžiamus požiūrius.

Baigus veiklą

Apsvarstytini dalykai

- Padiskutuoti su mokiniais apie tai, ko jie išmoko, kas jiems patiko, o kas gal nelabai.
- Rengti naujas veiklas remiantis ankstesnėmis, į šį procesą aktyviai įtraukiant mokinius.
- Jeigu rašėte dienyną, kaip mokiniai reaguoja į jūsų pamokas, kuriose kalbama apie prieštaringus klausimus, aptarti tai su mokyklos psichologu (-e), auklėtojais ar mokyklos pedagogu (-e).
- Parengti pristatymų kitoms klasėms ar mokykloms (galbūt virtualių).
- Oficialiau įvertinti mokinių įgytas žinias ir įgūdžius ir (arba) įvertinti taikytus mokymosi ir mokymo metodus (žr. šių gairių skyrių apie vertinimą).

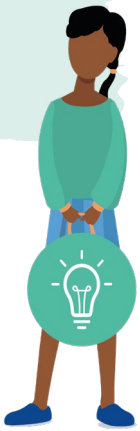
4 patarimas. Būti empatiškiems

Siekiant puoselėti saugią mokymosi erdvę, vertėtų nepajuokti ar neizoliuoti mokinių, kurie prisipažįsta tikintys tam tikra dezinformacija, pvz., įsigalėjusia sąmokslo teorija. Būtų gerai pradėti nuo empatijos. Prisipažindami tikintys tam tikra dezinformacija, mokiniai rizikuoja. Jeigu jums priimtina, taip pat galite prisipažinti, kad tam tikrais aspektais esate pažeidžiamas (-a).

Kartais tinka paskatinti mokinius pradžioje kalbėti apie „savo pažįstamą“, kad prisipažinimas būtų ne toks asmeniškas ir mokinė (-ys) patirtų mažiau bendraamžių kritikos.

5 patarimas. Aptarti veiklą

Su mokiniais aptarkite jų mintis, patirtis ir emocijas. Paklauskite, ko jie išmoko ir kaip norėtų išnaudoti tai, ką dabar veikė.

6. Skaitmeninio raštingumo kompetencijų vystymas klasėje ir mokykloje – kaip išsiugdyti skaitmeninį pilietiškumą

Kas yra skaitmeninis pilietiškumas ir kodėl jis svarbus?

Skaitmeniniu pilietiškumu pasižymintys žmonės...

- turi įgūdžių, savybių ir yra pasirinkę tam tikrus elgesio būdus, dėl kurių saugiai, veiksmingai, kritiškai ir atsakingai dalyvauja skaitmeninėje erdvėje;
- geba pasinaudoti skaitmeninės erdvės teikiamais privalumais ir galimybėmis ir išvengti žalos;
- naudodamiesi skaitmeninėmis technologijomis palaiko savo aktyvų pilietiškumą ir socialinę įtrauktį, bendradarbiavimą su kitais žmonėmis ir kūrybiškumą siekdami asmeninių, socialinių ar komercinių tikslų;
- suvokia pagrindinėmis žmogaus teisėmis grindžiamas vertybes ir tų vertybių panašumus internete ir neinternetinėje erdvėje (nuomonės ir saviraiškos laisvę, teisę į privatų gyvenimą, dalyvavimo teisę, orumą ir pan.).

Skaitmeninis pilietiškumas – išmokstamų įgūdžių rinkinys. Kaip ir „neinternetinėje“, taip ir skaitmeninėje visuomenėje esama tam tikrų esminių koncepcijų, priemonių ir kompetencijų, apie kurias jūsų mokiniai turi būti informuoti, kad galėtų toliau mokytis. Mokiniai taip pat turi turėti galimybę naudotis priemonėmis, kurių jiems reikės skaitmeninio raštingumo kompetencijoms ugdyti. Tame procese atliekate svarbų vaidmenį.

Skaitmeninis raštingumas – žinojimas, kaip saugiai ir tinkamai naudotis skaitmeninėmis technologijomis informacijai *pasiekti, tvarkyti, suprasti, integruoti, perduoti, vertinti, kurti ir skleisti*. Be to, skaitmeninis raštingumas gali padėti mokiniams aktyviai dalyvauti, mokytis, siekti tenkinančios karjeros ir socialiai sąveikauti šiandienos visuomenėje. Taigi skaitmeninis raštingumas – būtina sąlyga aktyviam ir įgaliam skaitmeniniam pilietiškumui ugdyti.

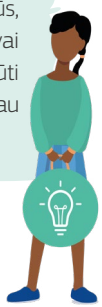
Kaip tikriausiai pastebėjote, mokiniai jau yra pasiekę skirtingų lygių skaitmeninį raštingumą. Pavyzdžiui, kai kuriems gali būti sunku skaityti ir rašyti, bet jie puikiai išmano, kaip naudotis skaitmeniniu turiniu ir jį kurti, pvz., siųsti balso žinutes arba fotografuoti. Kitiems gali būti nelengva pasiekti technologijas ar jomis naudotis, todėl su jais sunkiau susisiekti ir bendrauti, jeigu mokote per nuotolį.

6 patarimas. Žaidybinti ir mokytis žaidžiant

Tinkamai parengtas žaidybinimas ir mokymasis žaidžiant gali pagerinti ugdymo rezultatus.

Galima nauda:

1. tokiais būdais paprastai siūlomas šiuolaikinio jaunimo skaitmeninę gyvenseną atitinkantis mokymasis;
2. tokiais būdais galima sukurti papildomos motyvacijos, taip pat pasiekti, kad mokymas ir mokymasis būtų smagūs, kūrybiški ir įkvepiantys;
3. žaidybinimas ir mokymasis žaidžiant paprastai būna lankstūs, juos galima perkelti į bet kokį kontekstą ir ganėtinai lengvai pritaikyti bet kuriam mokomajam dalykui. Jie taip pat gali būti taikomi nagrinėjant sudėtingus klausimus, kuriuos lengviau suvokti žaidžiant.

Apsvarstytini dalykai

- Paraginti mokinius pasidalyti mintimis, kaip technologijos ir socialiniai tinklai gali nulemti teigiamus pokyčius ir padėti sukurti palankias erdves jų gyvenamoje bendruomenėje ir visuomenėje.
- Su mokiniais aptarti, kokių įgūdžių jiems reikės ateityje įeinant į darbo rinką. Be kita ko, tai gali būti skaitmeninių įgūdžių rinkinys (pvz., skaitmeninės ekonomikos supratimas, programavimas, algoritmų supratimas, informatinis mąstymas ir kiti skaitmeniniai įgūdžiai), taip pat socialiniai ir emociniai įgūdžiai (pvz., tarpasmeniniai) pasaulyje, kuriame vertinama žmonių tarpusavio sąveika.
- Paprašyti mokinių internete rasti teisingos informacijos apie pilietiškumo dalykus (pvz., demokratiją, vietos rinkimus, žmogaus teises ir klimato kaitą) ir apie esamas tinkamas internetinio dalyvavimo erdves.

- Jeigu dėl atmosferos klasėje tai įmanoma (ypač jei mokiniai įpratę diskutuoti politiniais klausimais), paklausti mokinių, ar, jų manymu, žiniasklaidoje gali būti skleidžiama politinė dezinformacija ir kokį poveikį tai gali turėti. Ar tai gali paveikti demokratinių rinkimų rezultatus? Kokiu būdu? Gal jie galėtų pateikti pavyzdžių?
- Mokiniams pateikti patikimų informacijos šaltinių, pvz., apie socialinius klausimus arba su pilietiškumu susijusius klausimus, nuorodų. Dar geriau – paraginti juos pačius tai ištirti ir pateikti rezultatus.
- Atkreipti dėmesį į skaitmeninę gerovę, būtent kaip skaitmeninės priemonės teigiamai ar neigiamai veikia jūsų mokinių sveikatą (dvasinę ar psichinę) ir santykius su bendraamžiais ir šeima.

Skaitmeninio raštingumo mokymo pradžia

Šiuolaikinėje visuomenėje mokyti ir mokytis skaitmeninio raštingumo yra svarbu. Vis dėlto kai kurie iš jūsų gal nenoriai imasi skatinti mokinius ugdyti skaitmeninio raštingumo kompetencijas, nes nesijaučia patogiai mokydami tema, apie kurią patys galbūt ne per daugiausia išmano, arba dėl to, kad mokiniai galbūt jau yra ganėtinai technologiškai išprusę. Gali būti svarbu prisiminti, kad mokant skaitmeninio raštingumo neprivalu būti technologijų ekspertais, nes skaitmeninis raštingumas apima gerokai daugiau nei mokėjimą naudotis prietaisais.

3 teksto intarpas. Ar jie tikrai technologijų ekspertai?

Nemanykite, kad visi mokiniai technologiškai išprusę. Ne visi jaunuoliai daug išmano apie technologijas ar skaitmeninėmis technologijomis naudojasi pasitikėdami savimi. Kai kurių mokinių skaitmeniniai įgūdžiai ir kompetencijos puikiai išvystyti, tačiau kitų skaitmeniniai įgūdžiai prasti ir jiems nelengva atlikti net elementarias skaitmenines užduotis. Suprasti skaitmeninę erdvę dažnai sunku net ir jaunimui. Jie gali patekti į informacinius šulinius, bet retai žino, kaip ten „įstrigo“. Galbūt jie kasdien naudojasi technologijomis, bet nesupranta, kaip jos veikia arba kodėl algoritmai jiems rodo tam tikrą turinį. Mokiniams ne visada reikia techninės pagalbos ir jie gal net jos atsisako, bet jiems dažnai reikia žmogaus, kuris galėtų padėti susiorientuoti informacijos, su kuria jie nuolat susiduria, gausoje, taip pat atskirti pramanus nuo žinių ir tikėjimo teiginius nuo įrodymų.

Apsvarstytini dalykai

- Nuoširdžiai pripažinti, kad mokytoja (-as) ar ugdytoja (-as) nežino ir negali žinoti visko. Tačiau kaip mokytoja (-as) ar ugdytoja (-as) turite puikias galimybes pateikti reikiamą kontekstą, paskatinti kritiškai mąstyti ir pasiūlyti pagalbą.
- Įtraukti jūsų mokiniams išties svarbias skaitmenines temas. Leisti mokiniams atvirai kalbėti apie savo interesus ir kartu sudaryti pamokos planą naudojantis prietaisais ir skaitmeninėmis erdvėmis, su kuriomis jie geriausiai susipažinę.
- Su mokiniais aptarti elgesį internete ir tai, kaip tapti atsakingais piliečiais ir teigiamais visuomenės veikėjais savo klasėje ir kitur.

7 patarimas. Atsižvelgti į mokinių patirtis

Ruošdama (-as) skaitmeninio raštingumo ugdymo veiklą, atsižvelkite į mokinių patirtis. Vaikams ir jaunimui internete kasdien kyla iššūkių (piktavališkos žinutės, painiava dėl privatumo, prieigos klausimai; neapykantos kurstymas ir kt.). Pamokų temas parinkite atsižvelgdamas (-a) į mokinių rūpesčius ir kasdienes patirtis ir užtikrinkite, kad temos būtų aktualios ir praktiškos, bet netrikdykite ir nesmerkite mokinių. Taip klasėje galima (jei tai daroma tinkamai) sukurti nuoširdumo ir pasitikėjimo atmosferą.

Skaitmeninio raštingumo mokymosi tikslai

Toliau pateikti konkretūs skaitmeninio raštingumo mokymosi tikslai, susiję su pradinio ir vidurinio ugdymo lygiais. Mokant ši apžvalga gali jums praversti. Tikslai nustatyti remiantis pripažintomis sistemomis, pvz., Europos skaitmeninės kompetencijos programa ([4]) irSuomijos naujų raštingumo aspektų mokymosi rezultatais[5].

Pradinės mokyklos mokinys (-ė)

- Gali savarankiškai ieškoti informacijos apie jį (ją) dominančius dalykus ir reiškinius.
- Su pagalba gali įvertinti informacijos patikimumą ir naudingumą.
- Suvokia, kad internetinėje aplinkoje esama įvairiausio pobūdžio informacijos ir turinio, be kita ko, klaidinančios informacijos ir dezinformacijos.
- Supranta, kuo skiriasi dezinformacija, klaidinga informacija ir pakenkti skirta informacija.
- Yra susipažinęs (-usi) su pagrindiniais privatumo apsaugos principais.
- Žino, kokių esama privatumo apsaugos metodų įvairioje žiniasklaidos aplinkoje.
- Tai, kaip naudojasi žiniasklaidos turiniu ir paslaugomis, vertina autorių teisių požiūriu.
- Geba ieškoti žiniasklaidos turinio, kuriuo galima naudotis nemokamai ir su leidimu.
- Gali apibūdinti savo naudojimosi žiniasklaidos priemonėmis įpročius ir įvertinti žiniasklaidos svarbą savo gyvenime.
- Gali tinkamai ir saugiau naudodamasis (-asi) skaitmeninėmis priemonėmis kurti įvairiai auditorijai skirtus produktus.
- Moka kurti žiniasklaidos turinį ir juo dalytis.
- Gali tinkamai ir saugiau naudodamasis (-asi) skaitmeninėmis priemonėmis kurti įvairiai auditorijai skirtus produktus.
- Moka pagarbiai bendrauti internete ir gauti teisingą informaciją.

Vidurinės mokyklos mokinys (-ė)

- Žino, kad skaitmeninio turinio, prekių ir paslaugų autorių teisės gali būti saugomos.
- Gali kritiškai įvertinti informacijos šaltinio ir skaitmeninio turinio įtikimumą ir patikimumą.
- Su pagalba gali įvertinti įvairių rūšių žiniasklaidos turinį kaip informacijos šaltinius ir gali apsvarstyti jų naudingumą ir patikimumą.
- Supranta, kokio pobūdžio informacijos šaltinis yra socialiniai tinklai ir kodėl svarbu kritiškai vertinti socialiniais tinklais skleidžiamą informaciją.
- Suvokia, kad paieškos sistemos, socialiniai tinklai ir turinio platformos dažnai naudoja DI algoritmus, kad pateiktų atsakymus ir rodytų turinį, pritaikytą prie konkretaus naudotojo polinkių arba nustatomą pagal tokius polinkius.
- Gali analizuoti savo naudojimosi žiniasklaidos priemonėmis modelius.
- Tinkamais metodais ir priemonėmis gali gauti, apdoroti ir pateikti tyrimais grindžiamą informaciją.
- Suvokia, kad daug taikomųjų programėlių internete ir mobiliuosiuose telefonuose renka ir apdoroja duomenis (t. y. asmens duomenis, elgesio duomenis ir kontekstinius duomenis), kuriais naudotojas naudojasi arba kurių ieško. Taip stebima, pvz., žmonių veikla internete (pvz., nuorodų spustelėjimai socialiniuose tinkluose, paieška „Google“) ir ne internete (pvz., kasdien nueinamų žingsnių skaičius, kelionės autobusu viešojo transporto sistemoje).

[4] https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC128415

[5] https://okm.fi/en/new-literacies-programme

- Gali skaitmeninėmis priemonėmis patikrinti, ar internete pateikiamos nuotraukos ir vaizdo įrašai tikri.
- Žino, kokias strategijas taikyti norint valdyti, tvarkyti ar ištrinti internetinių sistemų renkamus ir (arba) prižiūrimus duomenis.
- Žino, kad naudojantis DI sistemomis gali būti automatiškai kuriamas skaitmeninis turinys (pvz., tekstai, naujienos, rašiniai, įrašai, muzika, vaizdai) kaip šaltinį naudojant esamą skaitmeninį turinį. Tokį turinį gali būti sunku atskirti nuo sukurto žmonių.
- Suvokia patvirtinimo šališkumą ir kritiškai vertina savo paties (-čios) mąstymą.
- Suvokia įvairioje skaitmeninėje erdvėje (pvz., socialiniuose tinkluose, tikralaikiuose pokalbiuose) vartojamų nežodinių žinučių (pvz., šypsniukų, emodžių) reikšmę ir žino, kad jų naudojimas įvairiose šalyse ir bendruomenėse gali kultūriškai skirtis.

3 veiklos planas. Darbas su Europos deklaracija dėl skaitmeninių teisių ir principų

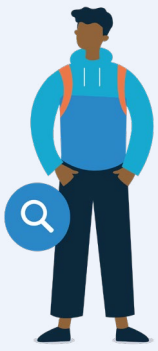
Norint išsiugdyti skaitmeninį pilietiškumą svarbu žinoti apie savo skaitmenines teises ir jomis naudotis. 2022 m. sausio mėn. Europos Komisija pateikė *Europos deklaracijos dėl skaitmeninių teisių ir principų* pasiūlymą. Tarp kitų siūlomų teisių deklaracijoje nustatyta, kad:

- vaikai ir jaunimas turėtų būti įgalinti interneto aplinkoje priimti saugius ir informacija pagrįstus sprendimus ir turėti galimybę joje kūrybiškai reikštis;
- vaikai turi teisę į apsaugą nuo visų nusikaltimų, kurių pagrindinė arba pagalbinė priemonė yra skaitmeninės technologijos;
- visi turi teisę į asmens duomenų apsaugą internete. Ši teisė apima duomenų naudojimo ir dalijimosi jais kontrolę;
- visi turėtų turėti galimybę naudotis skaitmeninėmis technologijomis, produktais ir paslaugomis, į kuriuos jau kūrimo etapu integruojamos saugos, patikimumo ir privatumo apsaugos funkcijos;
- visi turi teisę interneto aplinkoje naudotis saviraiškos laisve nebijodami, kad bus cenzūruojami ar bauginami.

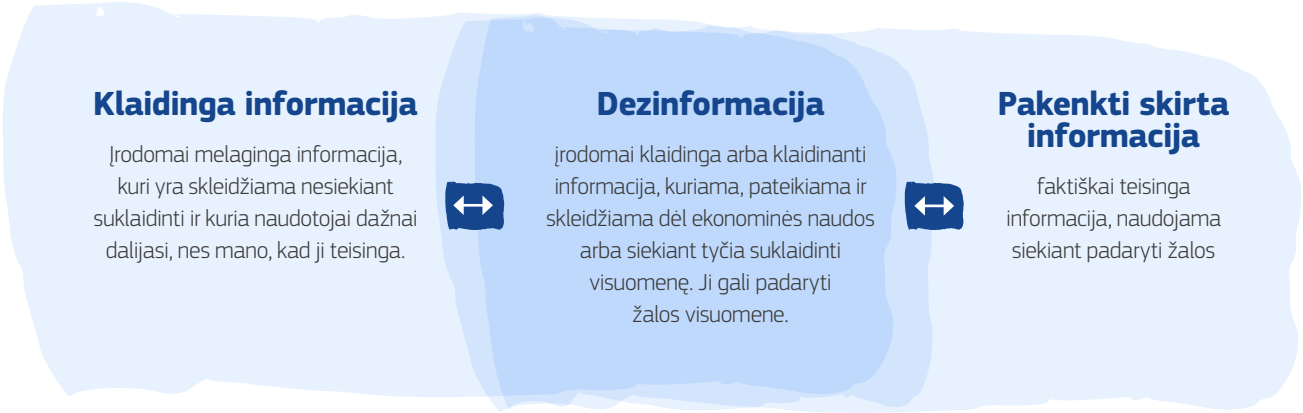
Paprašykite mokinių pirma išdėstyti savo suformuluotas teises ir jiems svarbius dalykus, tada palyginkite jų mintis su skaitmeninėmis teisėmis, kurias siūloma nustatyti Europos lygmeniu.

4 veiklos planas. Skaitmeninių pėdsakų sekimas

Kartu su mokiniais atlikite skaitmeninių pėdsakų (žr. apibrėžtį 4 skyriuje) tyrimą ir aptarkite, kokiu mastu aktyviai ar pasyviai kuriami jūsų pėdsakai. Pamėginkite išsiaiškinti, kokiu mastu jūsų duomenys patenka tretiesiems subjektams švietimo aplinkoje ir už jos ribų. Kartu su klase pasvarstykite, kokios tai gali turėti naudos (pvz., optimizavimas, suasmeninimas) ir trūkumų (galbūt privatumo pažeidimas) ir kaip mokiniai gali geriausiai valdyti savo buvimą elektroninėje erdvėje.

7. Dezinformacija – apie ką kalbame?

Šiose gairėse daugiausia nagrinėjama dezinformacija. Kaip nurodyta 4 skyriuje, dezinformacija kuriama, pateikiama ir skleidžiama dėl ekonominės naudos arba siekiant tyčia suklaidinti.

Šiose gairėse daugiausia nagrinėjama dezinformacija. Kaip nurodyta 4 skyriuje, dezinformacija kuriama, pateikiama ir skleidžiama dėl ekonominės naudos arba siekiant tyčia suklaidinti. Siekiant dar tiksliau išaiškinti dezinformacijos sąvoką, galbūt vertėtų peržvelgti tam tikrus pavyzdžius. Toliau pateikta pavyzdžių, padedančių suvokti, su kokio pobūdžio dezinformacija mokiniai susiduria klasėje ir kitur. Kiekviename iš šių scenarijų[6] siekiama suklaidinti ir manipuliuojama žmonių nuomonėmis, emocijomis ir veiksmais.

1. Sąmoningai siekiant pakenkti valdžios institucijoms ir jų sveikatos apsaugos programoms, įvairiuose tinklaraščiuose paskleista melaginga informacija, kad COVID-19 vakcinos yra ne skirtos apsaugoti nuo koronaviruso sukeliamos ligos, bet yra masinės žmonių kontrolės priemonė. Nepateikiant įrodymų teigiama, kad vakcinos – valdžios institucijų priemonė kovoti su klimato kaita mažinant gyventojų skaičių, nes šiomis vakcinomis sukeliamas nevaisingumas.
2. Siekdami apjuodinti LGBTIQ bendruomenę, 2022 m. gegužės mėn. daug socialinių tinklų naudotojų skleidė informaciją, kad Teksase mokykloje šaudęs asmuo buvo translytis. Šiuos neteisingus teiginius taip pat kartojo įvairūs JAV politikai ir politinės nuomonės formuotojai, o kai kurie jų plačiau susiejo translytiškumą su smurtu.
3. 2017 m. vasario mėn. žinomas Prancūzijos politikas paskleidė istoriją, kad prezidento Emanuelio Makrono kampaniją finansiškai rėmė Saudo Arabija. Kad ši istorija atrodytų tikra, melagingas pasakojimas paskelbtas sukurtoje didelio laikraščio interneto svetainės kopijoje.
4. 2022 m. kovo mėn. pasirodė Ukrainos prezidento Volodimiro Zelenskio vaizdo įrašas, kuriame jis nuo pakylos ragina ukrainiečius sudėti ginklus ir pasiduoti. Nors ši vadinamoji sintetinė vaizdo sankaita nebuvo itin subtili, neįgudusiai akiai vaizdas atrodė tikras.
5. 2022 m. vasario mėn. netikrame įraše apsimestinai CNN paskyroje melagingai pranešta apie „pirmą amerikiečių auką per Ukrainos krizę“. Nors informacijos klaidingumą buvo galima įrodyti, dėl to socialiniuose tinkluose kritikuotas CNN kaip žinių šaltinio patikimumas.

Kova su dezinformacija

Kurdami savo socialinę tapatybę ir formuodami pasaulėžiūrą, mokiniai susiduria su gausybe informacijos: dalis jos naudinga ir švietėjiška, o dalis klaidinga, apgaulinga ir manipuliatyvi. XXI a. dauguma tokios informacijos pateikiama internete arba perduodama socialiniais tinklais.

Šiuolaikiniame pasaulyje dezinformacija gali pasklisti gerokai toliau, greičiau, giliau ir plačiau nei tikra informacija. Mūsų skaitmeniniame pasaulyje informaciją veiksmingiausiai perduoda nebūtinai kvalifikuoti profesionalai, pvz., žurnalistai, – dažnai tai geriau daro tie, kurie yra pirmiausi, greičiausi ir įtakingiausi internete, suasmenintomis žinutėmis kreipdamiesi į savo auditoriją. Dezinformacija gali padaryti žalos asmenims, grupėms ir visuomenei. Be to, ji gali būti įvairių formų (**4 teksto intarpe** pateikiama pavyzdžių). Tačiau viena pagrindinių visos dezinformacijos ypatybių – kad pramanai, melaginga informacija ir nuomonės teikiami kaip faktai ir „tiesa“.

[6] Šie scenarijai paimti iš įvairių interneto svetainių, kuriose nagrinėjamas žiniasklaidos šališkumas. Europos Komisija nereiškia oficialios pozicijos dėl šių pavyzdžių teisingumo.

5 veiklos planas.
Faktų ir nuomonių atskyrimas

Su mokiniais pažaiskite žaidimą „faktas ar nuomonė“. Šis labai lengvas ir žaismingas būdas susivokti, kuo skiriasi faktai ir nuomonės, tinkamas ir pradinės, ir vidurinės mokyklos mokiniams. Pateikite mokiniams 10 iš anksto parinktų teiginių, kurie yra faktai arba nuomonės (pvz., „lauke 0 °C“ arba „lauke pernelyg šalta“). Tokių teiginių nesunku rasti internete (jie gali praversti ir vėliau). Mokiniai turi nuspręsti, kurie teiginiai yra faktai, o kurie – nuomonės. Mokiniai taip pat turėtų pateikti argumentų, kodėl jie taip mano. Šią veiklą galima išplėsti ir paklausti, kaip mokiniai nustato, kas yra faktas, o kas nuomonė?

Panašų pratimą galima atlikti ir atskiriant mokslą nuo pseudomokslo. Tai labiau tiktų kiek vyresniems mokiniams.

8 patarimas. Tikrinti šaltinius

Kaip dažnai mokiniai, skaitydami straipsnius savo naujienų sraute, tikrina šaltinį? Ar jie kada nors tikrina, ar pateikiami faktai iš tikrųjų teisingi? Jei taip, kaip jie tai daro?

Su mokiniais aptarkite, kuo skiriasi žiniasklaidos profesionalai ir piliečiai žurnalistai.

Įspėjimas. (Jaunimui) būtina saugotis tokių tipų apgaulingo turinio!

Klaidingas priskyrimas – naudojami autentiški kitų įvykių vaizdai, vaizdo įrašai ar citatos.

Suklastotas turinys – suklastotas turinys, kartais derinamas su tikru turiniu.

Apsimestiniai šaltiniai – pvz., interneto svetainės, tinklaraščiai ar „Twitter“ paskyros, pateikiamos tarsi būtų žinomo prekės ženklo ar asmens, arba (mokyklos) draugo.

Klaidinga sąsaja – turinys neatitinka antraštės ir (arba) pavadinimo.

Klaidingas kontekstas – pateikiama iš esmės teisinga informacija, bet neteisingame kontekste.

Pakeistas turinys – pakeistas ar sufabrikuotas turinys, pvz., statistiniai duomenys, diagramos, nuotraukos ir vaizdo įrašai. Be kita ko, čia priskiriamos ir pigios sankaitos, ir sintetinės vaizdo sankaitos.

Kaip ginklas naudojama pakenkti skirta informacija – perdėti ir neproporcingai išpūsti faktai.

Gandais grindžiamos išvados – griežtos išvados, grindžiamos informacija, pateikiama kaip gandai.

Apsvarstytini alternatyvūs veiklos planai

- Paraginti mokinius grupelėmis apsilankyti kelių internetinių žiniasklaidos priemonių svetainėse ir paskaityti apie kokį nors socialinį klausimą (pvz., klimato kaitą). Tegul jie perskaito vieną ar kelis iš anksto parinktus straipsnius ir nustato, kas tuose straipsniuose yra faktas, o kas nuomonė. Ar faktai straipsniuose pateikiami nuosekliai? O nuomonės?
- Paraginti mokinius parašyti (samprotavimo) rašinį juos dominančiu socialiniu klausimu ir užduoti į rašinį įtraukti ir faktų, ir nuomonių.
- Su mokiniais surengti minčių lietų. Tegul jie išvardija visas ypatybes, kokios tik ateina jiems į galvą pamačius žodį „faktas“ ir išgirdus žodį „nuomonė“. Kokie, jų manymu, yra jų panašumai ir skirtumai?

4 teksto intarpas. Ypatingos dezinformacijos formos – galimybės įsitraukti tam tikrų dalykų mokytojams ir ugdytojams

Pigias sankaitas vis dažniau kuria patys jaunuoliai. Pavyzdžiui, kad (kibernetinėje erdvėje) iš ko nors pasityčiotų, mokinė (-ys) ar jų grupė gali vieno (-os) mokinio (-ės) (aukos) veidą pridėti prie kompromituojančios kito asmens nuotraukos ir paskleisti suklastotą vaizdą socialinių tinklų kanalais. Tai gali turėti sunkių padarinių, ypač patyčias patiriančiam asmeniui. Siekdami parodyti, kaip lengva kurti pigias sankaitas, dailės mokytojai gali (laikydamasis atsargumo priemonių) aptarti tai klasėje. Daugiau informacijos pateikiama įspėjime dėl patirtinio mokymosi.

Pseudomokslas – teiginiai, įsitikinimai ar praktika, kurie, kaip tvirtinama, yra moksliniai ir grindžiami faktais, tačiau neatitinka mokslinio metodo. Kadangi tokia dezinformacija yra įprasta, mokslo dalykų mokytojai turi galimybę mokiniams paaiškinti, kuo mokslas skiriasi nuo pseudomokslo.

Istorijos ir pilietiškumo mokytojai ypač gali aptarti, kaip atsiranda sąmokslo teorijos ar pramanai ir kaip istorijoje jais naudotasi kaip politiniais ginklais. Mokytojai ir (arba) ugdytojai taip pat gali atkreipti dėmesį į įvairias šiuolaikines sąmokslo teorijas. Svarbu mokiniams pabrėžti, kad sąmokslai iš tiesų vyksta, tačiau daugelis tų, kurie yra platinami žiniasklaidoje, yra išgalvoti ir dažnai padeda įtvirtinti kokią nors politinę darbotvarkę. Žr. toliau pateikiamą įspėjimą.

Dezinformacijos ypatybės

Dezinformacija galima įvairiuose kontekstuose ir daugelyje įvairių platformų. Tam tikra jos dalis specialiai skirta jaunimui ir yra kuriama siekiant daryti įtaką jauniems žmonėms. Tam tikros bendros dezinformacijos ypatybės (dera prie toliau pateikiamo trumpo **6 veiklos plano**):

1. veikia asmens, kuriam yra skirta, emocijas, todėl tam asmeniui sunkiau mąstyti logiškai ir kritiškai;
2. užsipuolamas oponentas – skatinama tikrovę vertinti per „mes arba jie“ prizmę;
3. supaprastinami faktai ir eliminuojamas kontekstas;
4. mintis daug kartų kartojama;
5. nepaisoma faktų niuansų pateikiant tik vieną pusę;
6. įvairiai manipuliuojama vaizdais, pvz., jie retušuojami ir iškarpomi;
7. iš originalaus konteksto paimti paveikslėliai derinami su kitais paveikslėliais, muzika ir (arba) garsais ir tekstais kuriant naujas reikšmes;
8. pasinaudojama žinomais žmonėmis ir garsenybėmis, kuriais žavisi tikslinė grupė;
9. vis dažniau naudojamasi pigiomis sankaitomis ir sintetinėmis vaizdo sankaitomis;
10. įrodymais ją sunku paneigti.

6 veiklos planas. Informacijos vertinimas

Pasirinkite vieną ar kelis tekstus, kuriuose aiškiai pateikiama dezinformacijos, tačiau esama lengvai prieinamų ją paneigiančių įrodymų. Ieškodami galite gauti pagalbos apsilankę faktų tikrinimo svetainėse. Paraginkite mokinius išnagrinėti tekstą (-us) ir paklauskite, ar jie gali nustatyti pirmiau apibūdintas ypatybes. Kad mokymasis būtų kuo naudingesnis, tegul mokiniai šią užduotį pirma atlieka individualiai, o vėliau grupelėse.

Kodėl kuriama ir skleidžiama dezinformacija?

Mokiniams supratus dezinformacijos apibrėžtį, dažnai kyla klausimų, *kodėl žmonės kuria dezinformaciją, kas juos skatina*. Galite mokiniams padėti rasti atsakymus į šiuos klausimus.

Mokiniams svarbu žinoti, kad dezinformacija kuriama ir skleidžiama dėl kelių priežasčių. Idealiu atveju mokiniai šį klausimą gali tyrinėti patys (žr. **7 veiklos planą**), tačiau mokytoja (-as) privalo po tokios užduoties pateikti pastabų ir paaiškinti, kad tam tikri individai ar grupės dezinformaciją kuria siekdami padaryti įtaką kitiems. Tai gali būti daroma dėl ideologinių priežasčių, norint įtikinti žmones, kad tam tikra politinė nuomonė yra teisinga, taip pat siekiant finansinės naudos. Dėl nuosaikesnių dezinformacijos atvejų galite paminėti, kad dezinformacija gali būti kuriama ir siekiant pasilinksminti (pvz., tam tikrų formų satyra), o tokiais atvejais apgaule stengiamasi pritraukti sekėjų. Todėl mokiniams svarbu žinoti apie įvairius motyvus kurti dezinformaciją, galimas jos formas ir potencialią žalą.

Apsvarstytini dalykai.

- Pasikalbėti su mokiniais (pirma abstrakčiai, vėliau asmeniškiau, jeigu grupės atmosferoje tai įmanoma) apie tai, kokio pobūdžio informacija internete kelia tokias emocijas kaip pyktį, liūdesį, pasididžiavimą ar nerimą.
- Padiskutuoti su mokiniais, kas galėtų paskatinti juos pasidalyti turiniu nepamąsčius. Paklausti, ar jie galėtų pateikti pavyzdžių iš asmeninės patirties. Priminti jiems, kad stiprios emocijos, kaip antai džiaugsmas ar pyktis, trukdo mąstyti racionaliai ir kritiškai.
- Aptarti šaltinių vertinimo svarbą. Patikimuose šaltiniuose paprastai skaidriai nurodoma, iš kur gauta juose pateikiama informacija.

7 veiklos planas. Tyrimai, kodėl kuriama dezinformacija

Užuot mokiniams paaiškinęs (-usi), kodėl kuriama dezinformacija, paraginkite juos šiuo klausimu atlikti tyrimą internete. Galima duoti bendresnę užduotį arba kiekvienai grupelei pavesti patyrinėti priežastis, dėl kurių žmonės (arba organizacijos) gali nuspręsti skleisti dezinformaciją, pvz., apie COVID-19, klimato kaitą, pabėgėlius ir migrantus, religines mažumas, seksualines mažumas, moteris ir pan. Tegul grupelės viena kitai pristato savo atradimus. Kokių esama panašumų ir skirtumų?

Jaunesniems mokiniams galite parinkti lengvesnių ir paprastesnių temų, su kuriomis lengviau dirbti.

! Vis dėlto būtumėte geriau pasirengusi (-ęs) vesti pokalbį klasėje, jeigu prieš ragindama (-as) mokinius to imtis tokį tyrimą pirmiau atliktumėte pati (pats).

Mokiniams vertėtų žinoti, kad skleisdami dezinformaciją kai kurie žmonės tam tikrais atvejais gali turėti ekonominės naudos. Be kita ko, tai gali būti mokinių galbūt sekami socialinių tinklų nuomonės formuotojai ir kūrėjai, užsidirbantys teikdami turinį internete.

Kuo įspūdingesnė ir prieštaringesnė informacija pateikiama internete ir socialiniuose tinkluose, tuo labiau tikėtina, kad žmonės ją skaitys ir ja dalysis, taigi naujienų kūrėjai gaus daugiau pajamų už reklamą. Melagingos ir (arba) klaidinančios informacijos skleidėjai stengsis, kad ta informacija pasidalytų kuo daugiau žmonių. Tikras žinių svetaines kopijuojančios melagienų svetainės – viena iš veiksmingų priemonių skleisti dezinformaciją siekiant finansinės naudos.

9 patarimas. Siekti pokyčių

Idealiu atveju, pripažinus problemą – kad dezinformacija visur įsismelkia, sparčiai plinta ir daro žalą – reikėtų svarstyti, kaip išvengti dezinformacijos ir su ja kovoti. Tokiuose svarstymuose ir paskesnėse diskusijose dažnai iškyla bendri teiginiai apie mokinių atsakomybę – be kita ko, ir dėl to, kad jie ne visada suvokia savo vaidmenį. Įtikinus, kad jie gali siekti pokyčių, galima imtis tolesnės konkrečios veiklos klasėje ir mokykloje siekiant parengti kovos su dezinformacija strategijas (žr. šiame skyriuje pateikiamus kitus pavyzdžius).

Apsvarstytini dalykai

Kai mokiniai bus nustatę, kad dezinformacija kelia įvairias grėsmes, užduoti jiems šiuos klausimus apie atsakomybę.

a. Koks žiniasklaidos vaidmuo ir atsakomybė skleidžiant dezinformaciją? Koks yra pačių technologijų naudotojų vaidmuo ir atsakomybė? O žiniasklaidos (socialinių tinklų) bendrovių?

b. Ar jie žino apie įvairias visuomenės pastangas pažaboti dezinformaciją? Ar jiems tos pastangos priimtinos (pvz., ar į tokias visuomenės pastangas pirmiausia reikės įtraukti įvairius su žmogaus teisėmis susijusius susirūpinimą keliančius dalykus, kaip antai cenzūrą)?

c. Koks socialinių tinklų ir kitų platformų vaidmuo ir atsakomybė siekiant pažaboti dezinformaciją?

d. Koks valdžios institucijų vaidmuo siekiant pažaboti dezinformaciją? Pasidomėkite, kokių veiksmų imasi vietos ar nacionalinės valdžios institucijos, – ar galima nuveikti daugiau? Ar mokiniai žino apie valdžios institucijų pastangas?

e. Ką kovodami su dezinformacija gali padaryti ir daro faktų tikrintojai?

f. Koks yra technologijų naudotojų, pvz., pačių mokinių ir bendruomenės, vaidmuo ir atsakomybė? Ar jie gali atlikti tam tikrą vaidmenį?

Dezinformacija gali būti skleidžiama ir ideologiniais tikslais. Pavyzdžiui, ekstremistinės organizacijos naudodamos dezinformaciją mėgina palenkti žmones į savo pusę ir užverbuoti naujų narių. Kita susirūpinimą keliantį ideologiniais tikslais skleidžiamos dezinformacijos forma – valdžios institucijų skleidžiama dezinformacija. Tokia dezinformacija gali būti kuriama siekiant propaguoti valstybės interesus ir paveikti visuomenės nuomonę (toje ar kitoje valstybėje). Tokia dezinformacija gali pagilinti visuomenės nesutarimus, apjuodinti tam tikras mažumas, taip pat gali turėti poveikio kitose šalyse. Labiausiai ekstremistiniu pavidalu tai gali būti karo pretekstas arba pateisinimas.

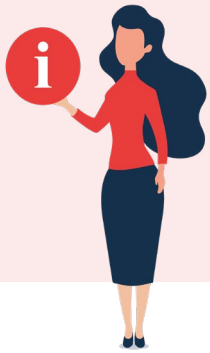
8 veiklos planas. Žiniasklaidos laisvės aptarimas

Su mokiniais padiskutuokite, ar tikėtina, kad laisva žiniasklaida dezinformacijos teiks mažiau nei valdžios cenzūruojama žiniasklaida. Taip pat galite mokiniams parodyti, kurioje Pasaulio spaudos laisvės indekso vietoje pagal žiniasklaidos laisvę yra jūsų šalis: https://rsf.org/en/index. Svetainėje informacija pateikiama 6 kalbomis, yra gana daug vaizdinės informacijos ir labai mažai teksto.

Įspėjimas. Patirtinis mokymasis

Patirtinis mokymasis – puikus patirtinis metodas giliajam mokymuisi paskatinti, ir kai kurie mokytojai ir (arba) ugdytojai gali būti linkę leisti mokiniams patiems kurti dezinformaciją. Pavyzdžiui, dailės mokytojas (-a) gali užduoti mokiniams skaitmeninėmis technologijomis sukurti pigių sankaitų, kad parodytų, kaip jos kuriamos. Tai gali padėti geriau suprasti, kaip kuriamos pigios sankaitos, bet esama ir rizikos. Kyla rizika, kad mokiniai tokiais naujais įgūdžiais naudosis netinkamai (pvz., kibernetinėje erdvėje tyčiosis iš kitų mokinių). Pigiose sankaitose mokiniai gali, pvz., prie kompromituojančios nuotraukos pridėti kito asmens veidą ir paskleisti tą nuotrauką kaip tikrą. Atsargiai reikėtų elgtis ir duodant mokiniams užduotį manipuliuoti vaizdais siekiant parodyti, kaip tai daroma. Būtina sutelkti dėmesį į veiksmus, kurių mokiniai gali imtis kovodami su dezinformacija (susitelkti į sprendimą).

Kas yra faktų tikrinimas?

Kaip nurodyta šių gairių apibrėžčių skyriuje, faktų tikrinimas – tikrinimas, ar informacija teisinga, ar melaginga. Tai gali būti taikoma bet kurio tipo žiniasklaidos priemonėms (ir, pvz., tiek tekstui, tiek vaizdams). Siekiant nustatyti, ar informacija patikima, galima užduoti šiuos klausimus: *kas jos autorius? Kokių esama įrodymų ir kas teigiama kituose patikimuose šaltiniuose – be to, kokie šaltiniai patikimi?* Tikrinant faktus dažnai praverčia teksto paieška arba atvirkštinė vaizdų paieška. Tokia paieška gali padėti nustatyti, ar tekstas tikslus ir ar vaizdas yra pakeistas ir (arba) išimtas iš konteksto. Tikrinti faktus naudinga ir prieš paskelbiant informaciją, ir ją paskelbus.

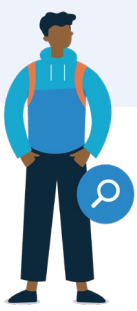
Apsvarstytini dalykai

- Supažindinti mokinius su susijusių vietos faktų tikrintojų arba su tarptautinių faktų tikrintojų interneto svetainėmis, jeigu pastarosiose informacija teikiama ir jūsų kalba.
- Į klasę ir (arba) mokyklą pakviesti pranešėjų pakalbėti apie dezinformaciją ir faktų tikrinimą.
- Parodyti mokiniams (jų amžiui tinkamų) internetinių vaizdo įrašų, kuriuose paaiškinama dezinformacija ir faktų tikrinimas. Paprašyti jų sugretinti ir palyginti vaizdo įrašus.
- Paieškoti vietos, nacionalinių ar tarptautinių NVO, kurios galėtų padėti tikrinti faktus, ir kreiptis į jas. Šioje srityje specializuojasi vis daugiau NVO ir nemažai jų dirba su mokyklomis.
- Su savo mokykla ar klase dalyvauti nacionaliniuose ir tarptautiniuose renginiuose, pvz., Tarptautinės faktų tikrinimo dienos renginiuose (dažniausiai vykstančiuose balandžio mėn. pradžioje). Paspaudę šią nuorodą rasite informacijos savo kalba.

9 veiklos planas. Faktų tikrinimas

Paraginkite mokinius atlikti tą dieną ar tą savaitę (kad būtų aktualiau) žiniasklaidoje pateiktų teiginių faktų patikrinimą. Turėsite nurodyti jiems naudotis tam tikrais jūsų iš anksto nustatytais šaltiniais. Atlikdami šią užduotį, mokiniai gali – individualiai arba grupelėse – sau užduoti tokius klausimus:

- KOKIAIS šaltiniais galiu (-ime) pasitikėti?
- KUR galiu (-ime) rasti tuos šaltinius?
- KOKIAS emocijas stengiamasi sukelti šia informacija, jeigu ji kelia emocijų?
- KAIP ši informacija veikia mano (mūsų) jausmus ir nuomones (ar mano (mūsų) atveju tai pavyksta ir kodėl)?
- KAIP galiu (-ime) šia informacija atsakingai pasidalyti su kitais naudotojais?
- KODĖL ir kokiu tikslu parašytas šis straipsnis?
- KOKIAM skaitytojui (tikslinei grupei) skirtas šis straipsnis?
- KAIP galiu (-ime) atlikti kryžminę patikrą, ar ši informacija teisinga, ar klaidinga?
- KAIP naujienų straipsnis patraukia žmonių dėmesį (pvz., ryškiomis spalvomis, išraiškingais vaizdais, didelėmis antraštėmis, šauktukais)?

Kas yra dezinformacijos demaskavimas?

Dezinformacijos demaskavimas vyksta faktui įvykus, t. y. pasirodžius klaidingai informacijai. Siekiama klaidingą informaciją ištaisyti ir neleisti kitiems patikėti informacija, kurios klaidingumą galima įrodyti. Skaitydami ar matydami informaciją, žmonės „kiaurai mato“, kas pateikiama kaip faktas ir (arba) tiesa. Faktų tikrinimo strategijos gali būti taikomos klaidingai informacijai ir dezinformacijai demaskuoti.

Kas yra klaidingos informacijos prevencinis paneigimas?

Klaidingos informacijos prevencinis paneigimas – procesas, kai žmonės iš anksto įspėjami, kad jiems netrukus gali būti pateikta klaidinga informacija. Remiamasi mintimi, kad geriau saugotis, negu gydytis. Mokant apie klaidingos informacijos prevencinį paneigimą, mokiniams galima iš anksto pateikti faktinės ir išsamios informacijos konkrečiu klausimu, tada pristatyti ta pačia tema jau esamą dezinformaciją. Jiems galima iš anksto nurodyti, kokio pobūdžio dezinformacijos gali tikėtis.

Apsvarstytini dalykai

- Paklausti mokinių, kokių gandų ir apkalbų jie žino (ir nori pasidalyti nebadydami pirštais). Paklausti, kodėl taip sunku juos paneigti
- Pasikalbėti su kolegomis, kokio pobūdžio dezinformacijos kampanijų pagrindiniais socialiniais klausimais, jų manymu, gali įvykti artimiausiu metu. Kokio pobūdžio dezinformacijos jie tikėtųsi? Sugalvoti įvairius mokomuosius dalykus apimančios veiklos, į kurią būtų įtrauktas dezinformacijos demaskavimas.

10 patarimas. Dirbti su mokiniais užtikrinant klaidingos informacijos prevencinį paneigimą ir demaskavimą

Dirbant su klaidingos informacijos demaskavimu ir prevenciniu paneigimu, mokytojai (-ui) ir (arba) ugdytojai (-ui) būtini geri klasės valdymo įgūdžiai, nes gali būti, kad mokiniai tiki tam tikra skleidžiama klaidinga informacija. Siekiant išvengti mokinių pasipriešinimo ir atsitraukimo, kaip paminėta skyriuje „Pasirengimas“, galbūt vertėtų pradėti nuo klausimų, kurie mokiniams atrodo ne itin prieštaringi. Iš pradžių būtų galima įtraukti klaidingą informaciją, gandus ar apkalbas, kurie buvo skleidžiami gerokai seniau, nei mokiniai gimė (pvz., dorovinę paniką dėl raganų Viduramžiais), arba melagingą informaciją, labai tolimą jų tikrovei (pvz., kai kuriose šalyse skleidžiamą pramaną, kad suvalgius krabą jūsų kūdikis taps piktas). Paneigti tokią klaidingą informaciją – remiantis visomis vėliau įgytomis žiniomis ir mokslu – mokiniams santykinai lengva ir nekelia grėsmės. Mokiniams naudinga tokią informaciją paneigti remiantis įrodymais ir mokslo žiniomis.

Kai suvoks esmę, kaip paneigti klaidingą informaciją, mokinių galima paprašyti imtis tos pačios informacijos prevencinio paneigimo, jeigu ji vėl pasirodytų. Taip pat jų galima paklausti, ar klaidingos informacijos prevenciniam paneigimui ir demaskavimui jie taikė panašius, ar skirtingus metodus.

Informacijos patikimumo vertinimas ir būdai, kaip nustatyti ir naudoti tikrus šaltinius

Ką tai reiškia ir kodėl tai svarbu?

Faktų tikrinimas, klaidingos informacijos prevencinis paneigimas ir demaskavimas susiję su (mokinių) gebėjimu vertinti informacijos teisingumą, naudotis tikrais šaltiniais ir informaciją apmąstyti kritiškai. Mokiniams pateikiama begalė atsakymų į kiekvieną įmanomą klausimą, taigi jums gali atrodyti sunku jiems padėti atskirti faktus, nuomones ir dezinformaciją (ar klaidingą informaciją). Darbas su mokiniais siekiant, kad jie išmoktų orientuotis skaitmeninėje erdvėje, išties nelengvas, tačiau tai ir galimybė pabrėžti, kaip naudinga gebėti internete rasti teisingos ir padedančios tobulėti informacijos. Suteikiant priemonių patikimai informacijai nustatyti, mokiniams įduodami raktai į vertingos informacijos pasaulį. Vadinasi, jie taip pat turi suprasti pagrindinius dalykus, kaip kuriama ir skleidžiama dezinformacija.

Įvairių dezinformacijos aspektų supratimas

Techniniai dezinformacijos aspektai

Dauguma mokinių moka naudotis skaitmeniniais įtaisais, bet nežino, kaip jais naudotis atsakingai arba kaip šiuolaikinėmis technologijomis lengva skleisti dezinformaciją. Pavyzdžiui, dirbtinis intelektas (DI) yra galinga kovos su dezinformacija ir klaidinančia informacija priemonė, tačiau juo taip pat gali būti piktnaudžiaujama kuriant sintetinės sankaitos klastotes. Botų tinklai gali skleisti neteisingą informaciją internete. Supratus techninius dezinformacijos aspektus lengviau suvokti, kaip iš tiesų veikia dezinformacija.

10 veiklos planas. Dezinformacijos technologinių aspektų aptarimas su mokiniais

Iš pradžių galite klasėje mokinių tiesiog paklausti, ar jie mano, kad su skaitmeniniais įtaisais siejamomis technologijomis galima veiksmingai skleisti dezinformaciją ir kodėl jiems taip atrodo. Taip galite nustatyti atskaitos tašką, nuo kurio galima pradėti dirbti. Tai taip pat gali jums padėti išsklaidyti mitus ir klaidingus įsitikinimus. Tokią veiklą galima vykdyti ir pradinėje mokykloje.

Apsvarstytini dalykai

- Paklausti mokinių, ar jie žino, kaip veikia algoritmai, antraštinis masalas ir botai (technologijų požiūriu).
- Paraginti mokinius atlikti tyrimą (užuot pateikus atsakymus į pirmesnį klausimą). Tegul jie, pvz., internete randa 1–2 trumpus vaizdo įrašus, kuriuose, jų manymu, šie dalykai tinkamai paaiškinami. Atrinktus vieną ar du įrašus parodykite klasei.
- Pasidomėti vis labiau populiarėjančiais internetiniais ugdomaisiais žaidimais, kurie padeda mokiniams ir kitiems žmonėms suvokti, kaip veikia dezinformacija.

Etiniai dezinformacijos aspektai

Su mokiniais aptarus ne vien technologinius, bet ir etinius dezinformacijos aspektus, gali būti lengviau išsamiau suvokti ne tik dezinformacijos veikimo būdus, bet ir tai, kaip dezinformacija gali būti žalinga ir kokios žalos ji gali padaryti asmenims ir visuomenei, taip pat įsisąmoninti savo atsakomybę skaitmeninėje erdvėje, ypač atsakomybę nesidalyti dezinformacija ir dėl jos perspėti kitus.

11 patarimas. Susieti su žmogaus teisėmis

Aptardami žmogaus teisių klausimus, kaip antai spaudos laisvės, žodžio laisvės ir informacijos laisvės, taip pat nagrinėdami, kaip ir kodėl socialinių tinklų platformose atrenkamas turinys, mokiniai gali dar geriau suvokti dezinformaciją ir su jos skleidimu susijusius iššūkius.

Galite taikyti įvairią diskusijų, dialogo ir svarstymų metodiką, kad mokiniai aktyviai dalyvautų nagrinėjant šią temą. Pavyzdžiui, paraginkite mokinius padiskutuoti dėl naudos ir trūkumų uždraudus tam tikriems žmonėms naudotis socialiniais tinklais arba užblokavus tam tikrą turinį. Kokia jų pozicija šiuo klausimu? Kokie jų argumentai? Galite pakomentuoti tam tikrų dezinformacijos stabdymo priemonių teisėtumą. Tam reikia atnaujinti žinias apie teisę.

Apsvarstytini dalykai

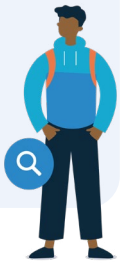
- Pasidomėti naujausiomis ES politikos iniciatyvomis, kuriomis siekiama varžyti dezinformacijos sklaidą (pvz., ES 2022 m. Kovos su dezinformacija praktikos kodeksu[7], Skaitmeninių paslaugų aktu[8] ir Skaitmeninių rinkų aktu[9]).
- Paprašyti mokinių (ypač vidurinės mokyklos moksleivių) grupelėse arba visoje klasėje pareikšti nuomonę apie pirmiau nurodytą iniciatyvą.
- Paraginus mokinius pirmiau pasižiūrėti reklamų, paklausti, ko ir kodėl siekė reklamuotojai. Ar tai skiriasi nuo dezinformacijos? Kuo?
- Paklausti mokinių, kur jie brėžia ribą dėl žodžio laisvės. Ar reikėtų leisti laisvai kalbėti visais atvejais, net jei toks kalbėjimas yra įrodomai klaidingas ir žalingas?
- Su mokiniais parengti kampaniją siekiant įspėti kitus mokyklos bendruomenės narius dėl šiuo metu labiausiai paplitusių dezinformacijos apraiškų.

Ekonominiai dezinformacijos aspektai

Kaip nurodyta skyriaus pradžioje, dezinformacija gali būti skleidžiama dėl ekonominės naudos. Iš pradžių galite paklausti mokinių, kokios bendrovės galbūt norėtų tokia informacija paveikti jų amžiaus grupę.

11 veiklos planas. Dezinformacijos ekonominių aspektų aptarimas

Galite pradėti pamąstyti skatinančiu pratimu – paklauskite mokinių apie jų pomėgius, interesus ir nuomones. Atsižvelgdamas (-a) į tai, ką mokiniai mėgsta ir ko nemėgsta, paklauskite jų, kam galėtų rūpėti jiems parduoti prekių. Ko tokios bendrovės ar organizacijos tikisi pasiekti? Kaip jos tai daro? Kaip socialinių tinklų algoritmai padeda joms tai pasiekti? Tai galite padaryti, pvz., surengdami minčių lietų arba pirmiau dirbdami grupelėse.

Apsvarstytini dalykai

- Paklausti mokinių, ar jie naudojasi elektroninės prekybos paslaugomis. Ar naudodamiesi yra pastebėję kokią nors apgaulę? Kokia tai buvo apgaulė? Kodėl bendrovės imasi apgaulės?
- Paklausti mokinių, kokios bendrovės gali norėti rinkodaros priemonėmis paveikti savo klientus. Jeigu nori, jie gali kalbėti ir apie savo patirtis.
- Paklausti mokinių, ar jie žino, kas yra duomenų viliojimas. Jeigu nežino, paaiškinkite. Kokios žalos gali padaryti duomenų viliojimas?
- Paklausti mokinių, ar jie žino, kaip socialinių tinklų platformos užsidirba pinigų. Jeigu nežino, paaiškinkite. Paklausti mokinių, ar jie žino, kas yra algoritmas. Jeigu nežino, paaiškinkite. Kokių pasekmių, jų manymu, gali patirti asmenys ir visuomenė naudojant algoritmus patirčiai internete suasmeninti, be kita ko, rodant individualizuotas reklamas? Kokios pasekmės galimos jiems patiems ir jų bendraamžiams?

[7] https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/code-practice-disinformation

[8] https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/digital-services-act-package#:~:text=The%20Digital%20Services%20Act%20and,level%20playing%20field%20for%20businesses

[9] https://competition-policy.ec.europa.eu/sectors/ict/dma_en

Tam tikri pažintiniai ir emociniai dezinformacijos aspektai

Įtikinti žmones, kad tam tikra informacija klaidinga, gali būti sunku iš dalies ir dėl to, kad tai susiję su įprastiniais ir labai žmogiškais pažintiniais ir emociniais mechanizmais, dėl kurių galime būti nelinkę priimti taisomosios informacijos. Pateikus faktus ir teisingą informaciją dažnai nepavyksta įtikinti žmonių, kad jų pažiūros klaidingos. Be to, daugelis mūsų nemano, kad yra itin lengvai paveikiami dezinformacijos. Todėl itin svarbu jaunimui išsiugdyti atvirą mąstyseną ir pripažinti, kad tikrovė daugiasluoksnė, o į sudėtingus klausimus nėra paprastų atsakymų.

5 teksto intarpas. Pagrindiniai pažintiniai ir emociniai mechanizmai, kurie gali trukdyti (jauniems) žmonėms priimti jų nuomonės neatitinkančius įrodymus

Bendrumo ir socialinio tapatumo poreikis: visi esame individualybės su savo įsitikinimais ir vertybėmis, tačiau taip pat esame socialinės būtybės, turinčios stiprų poreikį priklausyti socialinėms grupėms. Priklausydami socialinėms grupėms gauname įvairų atlygį, todėl siekdami išlaikyti grupės tapatumą paprastai esame linkę kažką paaukoti (be kita ko, nepaisyti įrodymų, kurie neatitinka mūsų požiūrio).

Patvirtinimo ir nepatvirtinimo šališkumas: patvirtinimo šališkumas: bet kurio amžiaus žmonės puoselėja nesąmoningą psichologinį troškimą siekti savo esamų įsitikinimų patvirtinimo, o ne ieškoti informacijos, kuri gali prieštarauti jų įsitikinimams ar juos sujaukti; atmetimo šališkumas – žmonių polinkis ignoruoti ar atmesti informaciją ir teiginius, kurie prieštarauja jų įsitikinimams, net jeigu yra akivaizdžiai teisingi.

Apgaulingo pritarimo efektas: (jauni) žmonės linkę pervertinti, kiek kitų žmonių pritaria jų (klaidingiems) įsitikinimams.

Daugumos efektas: idėjos ar įsitikinimo laikomasi, nes atrodo, kad taip daro visi.

Naivusis realizmas – žmonių polinkis tikėti, kad patys racionaliai, objektyviai ir nešališkai suvokia tai, ką mato aplink, o kiti yra iracionalūs, šališki arba remiasi klaidinga informacija.

Tęstinės įtakos efektas – reiškinys, kai paneigta (dez)informacija ir toliau veikia mūsų elgesį ir įsitikinimus. Interpretuodami informaciją, mąstydami ir priimdami sprendimus žmonės ir toliau kliaujasi klaidinga informacija. Kaip nustatyta, tai ypač aktualu kovojant su sąmokslo teorijomis (žr. teksto intarpą apie sąmokslo teorijas).

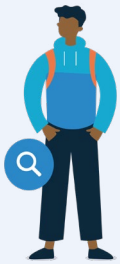
12 veiklos planas. Sąmokslo teorijų aptarimas

Pirmiausia paraginkite mokinius internete patyrinėti, kokių yra sąmokslo teorijų, ir nukreipkite juos (tam turite pasiruošti) prie senų sąmokslo teorijų, kurios šiuolaikiniame pasaulyje beveik nebekelia prieštaravimų. Kas skleidžia tokias teorijas? Kaip jos buvo skleidžiamos? Kodėl – kokiais tikslais – jos buvo skleidžiamos? Kokių tai turėjo pasekmių? Koks buvo gandų, apkalbų ir išankstinių nuostatų vaidmuo? Šiame pačių vykdomame atradimo procese galima prieiti prie gilesnių įžvalgų.

Paprašykite mokinių nurodyti, kas sieja visas šias sąmokslo teorijas. Kokias emocijas jos veikė?

Tada paklauskite mokinių, kuo šios sąmokslo teorijos skiriasi nuo daugumos kitų dezinformacijos formų.

Paklauskite mokinių, kaip atskirti tikrą sąmokslą (tokių tikrai yra) nuo tokių, kurie tikrovėje neturi jokio pagrindo.

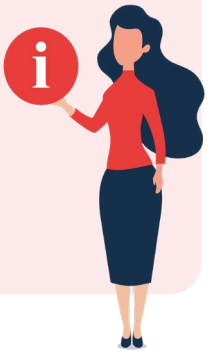

Įspėjimas. Sąmokslo teorijų aptarimas

Sąmokslo teorijos – ypatingos rūšies dezinformacija, su kuria kovoti faktais ir įrodymais gali būti ypač sudėtinga. Dėl jų pobūdžio jas paneigti itin sunku. Be to, su jomis ypač dažnai pasireiškia pirmiau nurodytas tęstinės įtakos efektas. Todėl su mokiniais nagrinėti sąmokslo teorijas dažnai gali reikėti atidžiau.

Dažniausi pagrindiniai sąmokslo teorijų aspektai:

- siekiama manipuliuoti nuomonėmis ir įsitikinimais;
- tai nėra tik atskira klaidinga informacija, bet siejasi su platesnėmis visuomenės pažiūromis į gėrį ir blogį pasaulyje;
- nurodomos aukos (dažnai pačių socialinė grupė) ir kaltininkai (kiti);
- dažnai siekiama sustiprinti priklausymo grupei jausmą (mes prieš juos) ir skatinama veikti;
- dėl neigiamų įvykių kaltinamos paslaptingos, besislapstančios, slaptos „tikrovės“ ir organizacijos;
- numanoma, kad galingos žmonių grupės nuo mūsų slepia dalykus ir mėgina padaryti žalos;
- dėl paveikumo dažnai maišomi faktai ir melagystės;
- kelia emocijas ir yra sunkiai paneigiamos bet kokiais įrodymais;
- klaidingų sąmokslo teorijų skleidėjams gali nešti ekonominę ar politinę naudą.

8. Skaitmeninio raštingumo vertinimas mokykloje ir klasėje. Konkrečios rekomendacijos mokytojams ir ugdytojams

Švietime vertinti mokinių pažangą – viena pagrindinių ir būtinų Europos mokyklų sistemos dalių ir viena esminių jūsų kaip mokytojos (-o) ir (arba) ugdytojos (-o) užduočių. Tai taikoma ir mokinių skaitmeninio raštingumo lygio vertinimui.

Kadangi skaitmeninis raštingumas – palyginti nauja švietimo sritis, ši užduotis gali būti nelengva. Su skaitmeniniu raštingumu siejamas kompetencijas sudaro žinios, nuostatos ir įgūdžiai. Todėl išsamus mokinių vertinimas turėtų būti daugialypis ir reikėtų stengtis kiekybiškai įvertinti visus tris aspektus. Su skaitmeniniu raštingumu susijęs meistriškumas ir pažanga labiausiai siejami su (galutiniu) produktu ir procesu. Be to, meistriškumą ir pažangą reikės vertinti kitaip, jeigu skaitmeninio raštingumo mokoma įvairių dalykų srityse (kaip universaliojo gebėjimo), o ne kaip atskiro dalyko.

Ką galima ir reikėtų vertinti?

Vienas esminių skaitmeninio raštingumo elementų – kritinis mąstymas, nes būtent tai padeda mokiniams įgyti atsparumą skaitmeninėje aplinkoje, kurioje greta patikimos informacijos sklando ir iškreiptos bei melagingos žinios. Vienas pagrindinių klausimų, kurį turi užduoti mokytojas (-a), – ar mokiniams pakanka žinių, įgūdžių ir tinkamų nuostatų veiksmingai orientuotis savo skaitmeninėje erdvėje.

Jaunimo skaitmeninis raštingumas gali būti vertinamas šiais aspektais: 1) jų gebėjimas atskirti faktus ir nuomones, 2) jų gebėjimas nustatyti manipuliavimo strategijas, 3) jų gebėjimas tikrinti faktus internete pateikiamoje informacijoje, 4) jų gebėjimas kritiškai, konstruktyviai ir kūrybiškai rasti, naudoti ir kurti informaciją ir 5) jų gebėjimas veiksmingai naudotis skaitmeniniais prietaisais.

12 patarimas. Bendrauti su kolegomis

Pasidomėkite, kaip jūsų kolegos vertina skaitmeninį raštingumą (jei apskritai tai daro), ir kokiomis priemonėmis naudojasi. Kai kurios priemonės veikiausiai yra patikimesnės ir tikslesnės už kitas.

Vertinimo praktikos tipai

Skatinant skaitmeninį raštingumą švietimo srityje, vertinti mokinius galima įvairiais būdais. Meistriškumą ir pažangą įprasta vertinti žinių ir įgūdžių testais, remiantis jūsų vertinimais ir pačių mokinių įsivertinimais, taip pat testų rezultatų ar mokymosi patirčių aptarimu. Kad aiškiau matytumėte, kaip sekasi mokiniams, galbūt nuspręsite derinti testus ir kitų tipų vertinimus. Jau esama daug išteklių ir patikimų vertinimo priemonių mokinių skaitmeninei kompetencijai vertinti. Kai kurie jų pristatomi **6–8 teksto intarpuose**. Tokiomis priemonėmis vertinamos, pvz., suaugusiųjų ir mokinių žinios bei įgūdžiai kritiškai analizuoti, lyginti ir vertinti internete pateikiamos informacijos įtikimumą ir patikimumą.

13 patarimas. Vertinti mokinių kompetencijas

Vertindama (-as) su skaitmeniniu raštingumu susijusias mokinių kompetencijas derinkite uždarus klausimus, atvirus klausimus ir trumpus rašinius.

Vertinant mokinių **žinias** galima įtraukti bandomųjų klausimų, kuriuose mokinių prašoma nurodyti patikimų internetinių šaltinių įvairiomis temomis, apibūdinti, kuo skiriasi nuomonė ir tikros žinios, nurodyti profesionalių žurnalistų ir piliečių žurnalistikos skirtį ir apibūdinti, kaip algoritmai gali paveikti paiešką.

Mokinių skaitmeninio raštingumo **įgūdžiai** gali būti vertinami paprašius jų atskirti informaciją, kuria siekiama suklaidinti bei manipuliuoti, nuo neutralios ar pusiausvyrą išlaikančios informacijos arba nurodyti, kas laikytina konkretaus teiginio, analizės ar sprendimo įrodymu. Galima įtraukti vertinimo klausimų, kuriuose mokinių prašoma balais įvertinti, kiek patikimais jie laiko įvairius straipsnius, antraštes ar įrašus socialiniuose tinkluose (žr. **6 teksto intarpe** pateikiamą pavyzdį), o jų skirtais balais vėliau gali būti remiamasi svarstant, kaip pagerinti jų įgūdžius.

6 teksto intarpas. Vertinimo pavyzdys siekiant nustatyti mokinių gebėjimą atpažinti manipuliacines antraštes

1. Tiesa ar melas? Pažymėkite, ar toliau pateiktos antraštės yra „tiesa“, ar „melas“.
    a. Valdžia manipuliuoja tuo, kaip visuomenė suvokia genų inžineriją, siekdama, kad žmonės palankiau vertintų tokius metodus (tiesa ar melas)
    b. Tiek Europoje, tiek už Europos ribų požiūris į ES daugiausia teigiamas (tiesa ar melas)
    c. Tam tikrose vakcinose yra pavojingų cheminių medžiagų ir toksinų (tiesa ar melas)
2. Pagrįskite savo atsakymus į 1 klausimą – kodėl manote, kad antraštės teisingos arba melagingos? Kaip sužinoti, ar antraštės teisingos, ar klaidingos?

    Pastaba. 1a ir 1c antraštės yra klaidingos, o 1b – tikrų žinių antraštė. 1a ir 1c punktuose pateikti sąmokslo teorijų pavyzdžiai. 1c atveju manipuliuojama emocijomis. Geri būdai nustatyti, kas yra teisinga, – paklausti eksperto arba patikrinti su ta informacija susijusius faktus kituose patikimuose šaltiniuose.

Mokinių faktų tikrinimo **įgūdžius** galima įvertinti davus užduočių, kurias vykdydami jie turi kliautis horizontaliuoju skaitymu[10], taip pat remiantis jų gebėjimu atlikti atvirkštinę vaizdų paiešką ir teksto paiešką naudojantis įvairiomis paieškos sistemomis ir jų gebėjimu paneigti dezinformaciją (pvz., pagal sudėtingumo lygį). Jų įgūdžius nustatyti vaizdus, kuriais buvo manipuliuojama, ir sintetines vaizdo sankaitas galima įvertinti išanalizavus, kiek jie geba naudotis skaitmeniniais ištekliais klaidinančiai i nformacijai paneigti.

Taip pat galite įvairiais būdais įvertinti mokinių įgūdžius spręsti uždavinius. Galite jiems pateikti dezinformacijos scenarijų ir paprašyti rasti sprendimų. Be kita ko, galite paklausti, kaip jie tikrintų faktus, imtųsi dezinformacijos prevencinio paneigimo arba demaskavimo, ir įvertinkite šį darbą (rašinį, strategiją ar net ką nors kūrybiškesnio).

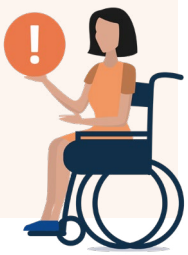
7 teksto intarpas. Vertinimo klausimų pavyzdys siekiant nustatyti mokinių įgūdžius vykdyti paiešką internete taikant horizontalųjį skaitymą[11]

Šiai užduočiai skirkite maždaug 8 minutes.

Nagrinėdami visuotinio atšilimo temą užtikote šią interneto svetainę: https://friendsofscience.org. Nuspręskite, ar ši svetainė – patikimas informacijos apie visuotinį atšilimą šaltinis. Jeigu reikia, galite atsidaryti naują kortelę ir atlikti paiešką internete.

1. Ar ši svetainė – patikimas šaltinis gauti žinių apie visuotinį atšilimą?
    - Taip
    - Ne
2. Paaiškinkite savo atsakymą pateikdami įrodymų iš tinklalapių, kuriais naudojotės. Būtinai nurodykite cituojamų tinklalapių URL.

[vieta atsakymui]

[10] Horizontalusis skaitymas – tai iš esmės tikrinimas to, kas skaitoma, skaitymo metu.

[11] Šaltinis – Wineburg, S., Breakstone, J., McGrew, S., Smith, M. D., & Ortega, T. (2022). „Lateral reading on the open Internet: A district-wide field study in high school government classes.“ Journal of Educational Psychology (internetinis leidinys). https://doi.org/10.1037/edu0000740

Mokinių skaitmeninio raštingumo **įgūdžius** taip pat galima įvertinti:

- patikrinus jų gebėjimus atskirti reklamas nuo žinių arba jų gebėjimus tyrinėjant tam tikrą socialinį klausimą nustatyti patikimus šaltinius. Net ir kasdien naudodamiesi skaitmeninėmis priemonėmis, mokiniai gali neturėti įgūdžių tikrinti faktus. Todėl atliekant vertinimą galima patikrinti mokinių gebėjimą naudotis skaitmeniniais prietaisais, pvz., tyrinėjant alternatyvius požiūrius, paneigiant melagystes ir internete ieškant informacijos (žr. **7 teksto intarpe** pateikiamą pavyzdį);
- naudojant kompetencijų aplankus. Mokinių išmanymą, kaip kuriamos vadinamosios melagienos, galima įvertinti paprašius pačių mokinių sukurti melagingą įrašą arba melagingą naujienų straipsnį ir vėliau aptarus, kaip jie mėgintų paveikti skaitytojus (dėl anksčiau nurodytų priežasčių tokiai veiklai turi būti apdairiai vadovaujama).

Mokinių **nuostatos** dėl internete pateikiamos informacijos taip pat gali būti įvertintos. Svarbu, kad naudodamiesi internete pateikiama informacija mokiniai nebūtų naivūs. Daug žmonių mano, kad dezinformacija jų neveikia, ir pasitiki jiems žinomais šaltiniais. Todėl svarbu įvertinti, kiek jie internete pateikiamą informaciją laiko patikima. Jie taip pat turi pripažinti, kad svarbu gauti patikimą informaciją. Tokie dalykai gali būti įvertinti paprašius mokinių skalėje nuo „visą“ iki „jokios“ įvertinti, kokią dalį internete pateikiamos informacijos jie laiko patikima, taip pat paprašius jų nurodyti, kaip jiems svarbu turėti galimybę gauti patikimas žinias (žr. **8 teksto intarpą**). Su skaitmeniniu raštingumu susijusios konstruktyvios **nuostatos** – **nuostatos**, pagal kurias internete pateikiamos informacijos teisingumas yra kvestionuojamas, taip pat teigiamos **nuostatos** dėl galimybės gauti patikimas žinias.

8 teksto intarpas. Vertinimo pavyzdžiai siekiant nustatyti mokinių nuostatas dėl informacijos[12]

1. Kokią dalį internete pateikiamos informacijos laikote patikima?

Visą ---------- Jokios

2. Ar jums svarbu gauti patikimas žinias?

Visai nesvarbu ---------- Labai svarbu

3. Manau, kad beveik visais atvejais yra daug klaidingų būdų ir tik vienas teisingas.

Visiškai sutinku ---------- Visiškai nesutinku

4. Reikėtų nepaisyti įrodymų, neatitinkančių jūsų nusistovėjusių įsitikinimų.

Visiškai sutinku ---------- Visiškai nesutinku

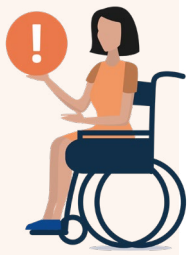
5. Manau, kad skirtingas gėrio ir blogio suvokimas kitose visuomenėse tiems žmonėms gali atrodyti pagrįstas.

Visiškai sutinku ---------- Visiškai nesutinku

6. Žmonės visada turėtų atsižvelgti į įrodymus, kurie prieštarauja jų įsitikinimams.

Visiškai sutinku ---------- Visiškai nesutinku

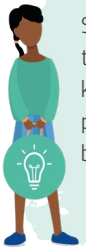
Pastaba. 1 klausimu tikrinama, ar mokiniai internete pateikiamą informaciją vertina naiviai, ar skeptiškai, 2 klausimu tikrinamos mokinių nuostatos dėl patikimų žinių, 3 klausimu – dogmatiškumas, 4 klausimu – polinkis nepaisyti faktų, 5 klausimu – mąstymo lankstumas, o 6 klausimu – atvira mąstysena.

[12] Pavyzdžiai paimti iš: Nygren, T., & Guath, M. (2022). „Students Evaluating and Corroborating Digital News“. Scandinavian Journal of Educational Research, 66(4), 549–565. doi:10.1080/00313831.2021.1897876; Roozenbeek, J., Maertens, R., Herzog, S. M., Geers, M., Kurvers, R. H., Sultan, M., & van der Linden, S. (2021). „Susceptibility to misinformation is consistent across question framings and response modes and better explained by open-mindedness and partisanship than analytical thinking“. Judgment and Decision Making (spausdintinis leidinys).

Mokinių aktyvus atvirumas taip pat yra **nuostata**, kurią svarbu įvertinti, nes teigiamos nuostatos dėl galimybės priimti naujus įrodymus ir įvairius požiūrius glaudžiai susijusios su žmonių gebėjimais orientuotis dezinformacijoje. Tai galima įvertinti įvairioje veikloje stebint, kiek mokiniai yra linkę keisti savo poziciją įvairiais klausimais sužinoję, kad jų nuomonei prieštarauja tvirti įrodymai. Taip pat svarbu įvertinti mokinių **nuostatas** internete ir socialinių tinklų etiketo išmanymą. Tuo tikslu, be kita ko, atkreipiamas dėmesys į mokinių bendravimo stilių, kai jie, pvz., internetu bendradarbiauja su kitais žmonėmis arba su jais diskutuoja. Atliekant tokį vertinimą gali būti stebima, ar jie linkę užsipulti asmeniškai, įžeidinėja, elgiasi nepagarbiai ir (arba) nejautriai reaguoja į kitų žmonių nelaimę.

14 patarimas. Pamąstyti apie vertinimo esmę

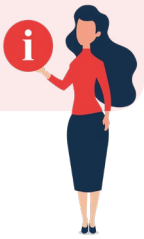
Svarbu įvertinti ne vien tai, ar mokiniai žino faktus arba skiria, kas teisinga, o kas ne, kas šališka, o kas ne. Taip pat svarbu nustatyti, kiek mokiniai pasižymi kritiška mąstysena, yra atviri, gali priimti priešingus įrodymus ir geba aktyviai klausytis. Tokios nuostatos būtinos, kad jie taptų atsakingi ir aktyvūs piliečiai.

Apsvarstytini dalykai

- Įvertinti mokinių žinias, nuostatas ir įgūdžius prieš pradedant mokymą ir jį baigus.
- Derinti įvairias kiekybinio vertinimo priemones, ypač tas, kurių patikimumas įrodytas.
- Naudoti vertinimo priemones, kuriomis kiekybiškai vertinamos žinios, nuostatos ir įgūdžiai.
- Nuolat domėtis naujomis ir geresnėmis vertinimo priemonėmis, kuriomis galima tiksliau nustatyti mokinių meistriškumą ir pažangą, ypač atsižvelgiant į tai, kad skaitmeninio raštingumo sritis sparčiai vystosi.
- Remiantis mokinių kompetencijų vertinimu, pasiūlyti jiems, ką reikia tobulinti.
- Teikti atviresnius klausimus ir užduotis, skatinant mokinius ieškoti informacijos internete, prieš pamokas ir po jų.
- Pamėginti įvertinti, kiek mokiniai kritiškai žiūri į dogmatinio pobūdžio informaciją, kurią sunku paneigti priešingais įrodymais (atviros mąstysenos priešingybę).
- Paklausti kolegų, kaip jie vertina tokias nuostatas kaip atvirumą ir lanksčią mąstyseną. Jeigu jie to dar nedarė, padiskutuoti, kaip galima atlikti tokį vertinimą.

Įspėjimas

Jeigu vertindamas (-a) naudojate dezinformacijos elementus, įsitikinkite, kad mokiniai supranta, kuri informacija teisinga, o kuri klaidinga. Antraip kai kurie jų gali įtikėti netiesa. Tai ypač svarbu dėl tęstinės įtakos efekto, aptarto 5 teksto intarpe.

Pačių mokinių pateikiamais duomenimis grindžiamos skaitmeninio raštingumo vertinimo priemonės gali būti naudojamos diskutuojant, svarstant ir teikiant pastabas. Turint omenyje, kad mokiniai gali pernelyg pasitikėti savimi ir nepakankamai tiksliai vertinti savo žinias, įgūdžius ir nuostatas, savianalizė vis vien gali būti taikoma siekiant gauti svarbių įžvalgų apie mokinių požiūrį į save ir galimus tobulėjimo būdus. Savianalizės teiginių pavyzdys pateikiamas **9 teksto intarpe**. Šie teiginiai paimti iš Europos Komisijos priemonės „DigCompSAT“ („DigComp“ 2.2 naujinyje nurodytos savianalizės priemonės)[13]. Šis tarptautinis išteklius jums darbe gali būti naudingas.

9 teksto intarpas. Skaitmeninio raštingumo savianalizės teiginių pavyzdžiai (DigComp 2.1; DigCompSAT).

- Žinau, kad įvairios paieškos sistemos gali pateikti skirtingus paieškos rezultatus, nes joms įtaką daro komerciniai veiksniai (žinios, vidutinis lygis).
- Naudodamasis (-asi) paieškos sistema, moku pasinaudoti jos pažangiomis funkcijomis (įgūdis, vidutinis lygis).
- Moku surasti interneto svetainę, kurioje anksčiau lankiausi (įgūdis, pagrindinis lygis).
- Moku atskirti reklamuojamą turinį nuo kito turinio, kurį randu ar gaunu internete (pvz., atpažįstu reklamą socialiniuose tinkluose ar paieškos sistemose) (įgūdis, vidutinis lygis).
- Moku nustatyti internetinio informacijos šaltinio paskirtį (pvz., informuoti, daryti įtaką, teikti pramogą ar parduoti) (įgūdis, vidutinis lygis).
- Kritiškai tikrinu, ar internete rasta informacija patikima (nuostata, vidutinis lygis).
- Žinau, kad tam tikra internete pateikiama informacija melaginga (pvz., melagingos naujienos) žinios, pagrindinis lygis).

[13] DigCompSAT https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC123226

Digcomp 2.2[14] taip pat pateikiama mokinių kompetencijos vertinimo būdų stebint ir kreipiant mokinių mokymosi procesus su skaitmeniniu raštingumu susijusiomis specialiomis užduotimis. Mokinių mokymasis gali būti vertinamas stebint mokinių gebėjimą spręsti (sudėtingas) užduotis, savarankiškumo lygį ir pažintinį lygį. Stebint kompetencijas reikia parengti kriterinio vertinimo matricas. Vertindama (-as) galite atsižvelgti į užduočių sudėtingumą, savarankiškumo lygį, pažinimo sritį (žr. 1 lentelę) arba parengti išsamias kriterinio vertinimo matricas pagal siūlomą veiklą ir skiriamas konkrečias užduotis.

Lygis	Užduočių sudėtingumas	Savarankiškumas	Pažinimo sritis
Pagrindinis	Paprastos užduotys	Su pagalba arba savarankiškai ir su pagalba prireikus	Atmintis
Vidutinis	Aiškiai apibrėžtos ir įprastinės užduotys, nesudėtingi uždaviniai ir (arba) užduotys, taip pat aiškiai apibrėžti ir neįprastiniai uždaviniai	Patys arba savarankiškai ir pagal savo poreikius	Supratimas
Pažangus	Įvairios užduotys ir uždaviniai arba tinkamiausios užduotys	Padeda kitiems arba gali prisitaikyti prie kitų sudėtingomis aplinkybėmis	Taikymas, vertinimas, kūryba

Galite tiksliau nustatyti, kokius dalykus mokiniams reikia tobulinti, ir paremti mokymosi procesą atsižvelgdama (-as) į tai, ar mokiniai, pvz., susikūrė veiksmingų paieškos metodų asmeniniams poreikiams (pvz., peržiūrėti populiariausių filmų sąrašą), ugdymosi poreikiams (pvz., išnagrinėti įvairias istorinių įvykių interpretacijas) ir profesiniams poreikiams (pvz., rasti tinkamų darbo skelbimų). Taip pat galite pasidomėti, ar jie žino, kaip tvarkytis su informacijos perkrova (pvz., melagingos ar klaidinančios informacijos pagausėjimu įvykus ligos protrūkiui) pritaikant savo asmeninius paieškos metodus ir strategijas.

15 patarimas. Vertinti mokinių tiriamuosius įgūdžius

Įvertinkite mokinių gebėjimą atlikti su pagrindiniais skaitmeniniais klausimais susijusį tyrimą. Pavyzdžiui, užduokite mokiniams internete atlikti tyrimą ir nustatyti, kokių tipų technologijomis kuriamos pigios sankaitos ir sintetinės vaizdo sankaitos. Tokie tiriamieji įgūdžiai mokiniams bus naudingi visų dalykų srityse.

Apsvarstytini dalykai

- Paskatinti mokinius įsivertinti savo meistriškumo lygį ir pažangą. Taip pat paraginti nusistatyti su jų skaitmeninės kompetencijos lygiu susijusius tikslus.
- Naudotis tarptautiniu mastu parengtomis sistemomis, kaip antai „DigComp 2.2“[15]. Šią sistemą planuojama pateikti visomis ES kalbomis.
- Taikyti tarpusavio vertinimą ir kompetencijų aplankus.
- Atsižvelgti į tai, kad grupelės darbo vertinimas dažniausiai apima ir grupės lygio, ir individualų vertinimą.
- Paraginti mokinius parengti atsvaros naratyvus dezinformacijos kampanijoms, kuriomis taikomasi į tam tikras pažeidžiamas bendruomenes. Kartu su kitais mokiniais įvertinti tų atsvaros naratyvų „stiprumą“ (ar jie įtikinami ir kodėl).

[14] Ten pat.

[15] https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC128415

Su skaitmeniniu raštingumu susijusių veiksmingų švietimo metodų vertinimas

Įvertinus mokinių kompetencijas, visada verta žinoti, ar jūsų mokymo metodai turi tokį poveikį, kokio tikitės. Iš esmės visada galima tobulėti. Jeigu pamoka, tema ar programa turėjo poveikio, baigus veiklą mokiniai turėtų geriau atsakyti į tam tikrus pirmiau nurodytus vertinimo klausimus, pvz., nustatyti klaidinančias antraštes arba internete patikrinti faktus. Atlikusi (-ęs) kiekybinį vertinimą prieš pradėdama (-as) veiklą ir ją baigusi (ęs) gautumėte reikšmingų įžvalgų apie tai. Jeigu mokinių žinioms, įgūdžiams ir nuostatoms įvertinti naudojate 6 ir 7 teksto intarpuose pateiktus testo klausimus, baigęs (-usi) mokymą galite pamatyti, ko mokiniai išmoko ir kas jiems vis dar sunkiai sekasi.

Tuomet kyla klausimas: kaip geriausia įvertinti savo ir (arba) mokyklos skaitmeninio raštingumo programą (pvz., kokias priemones kokiems tikslams naudoti, kuriuos aspektus galima ir reikėtų įvertinti, kaip gauti naudingų ir patikimų esamų priemonių, kokius žmones įtraukti į vertinimą). Kiekybiškai įvertinti poveikį galima įvairiai, tačiau, ko gero, veiksmingiausia remtis pagrįstais ir patikimais mokinių mokymosi kiekybiniais vertinimais. Paprašius mokinių įvertinti, kaip juos mokė ir ko jie išmoko, galima gauti naudingos informacijos, bet dažnai ji nepakankamai tiksli, ypač jeigu atsakymai ne anoniminiai. Mokiniai taip pat gali jausti normomis grindžiamą spaudimą pateikti tam tikrą atsakymą (dėl socialinio priimtinumo). Taigi įvertinti švietimo poveikį ugdant skaitmeninį raštingumą labai svarbu, bet ir sudėtinga.

Jeigu turite tokią galimybę, jums ir jūsų kolegoms gali būti naudingas išsamesnis vertinimas, atliekamas bendradarbiaujant su tyrinėtojais, siekiančiais daugiau sužinoti apie skaitmeninį raštingumą praktikoje.

16 patarimas. Kreiptis į universitetus

Nors tai galbūt atima daug mokytojų ir (arba) ugdytojų laiko, universitetai dažnai ieško galimybių sudaryti sąlygas savo fakultetų studentams arba absolventams įvertinti (skaitmeninio raštingumo) programas. Jums ir mokyklai gali būti naudinga kreiptis į vietos universitetą (pvz., ryšių skyrių) dėl bendradarbiavimo. Esminis tikslas – pagerinti skaitmeninio raštingumo mokymą mokykloje, taip pat jo vertinimą. Kartais tokių ekspertinių žinių turi ir NVO.

Apsvarstytini dalykai

- Pasikalbėti su mokyklos direktore (-iumi) apie bendradarbiavimą su vietos universitetu arba NVO siekiant įvertinti, kaip mokykloje mokoma skaitmeninio raštingumo.
- Patyrinėti internete, kokių vertinimo priemonių mokykla galėtų gauti nemokamai arba labai pigiai.
- Pasinaudoti ES priemone SELFIE[16] siekiant padėti jūsų mokyklai geriau išnaudoti technologijas mokant ir mokantis.

Apskritai įvertinti jūsų mokinių skaitmeninį raštingumą ir jūsų bei jūsų kolegų vykdomas programas ir taikomus metodus galima įvairiai. Jau esama daug patikimų (daugiausia nemokamų) priemonių, kuriomis galite naudotis.

Pastaba dėl išteklių

Jeigu jus domina papildomi švietimo ištekliai, prie šių gairių pridedamoje galutinėje ataskaitoje pateikiamas išsamus išteklių sąrašas.

[16] https://education.ec.europa.eu/selfie

Europos Sąjungos
leidinių biuras